

Prac. Pomorz
Biblioteka
Główna
UMK Toruń

09050/47

1993

SPRAWOZDANIA
TOWARZYSTWA NAUKOWEGO
W TORUNIU

47

1 I 1993 — 31 XII 1993

TNT

TORUŃ 1994

65

I - 10165

09050/1993

SPRAWOZDANIA TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU

47

1 I 1993 — 31 XII 1993

I. DOROCZNE WALNE ZGROMADZENIE TOWARZYSTWA

Przewidywanie pracach Towarzystwa w 1994 r. prof. dr. Marianna Piłkupa 8

Wykład prof. dr. Jana Kasprowicza "Strategia współczesnej bibliologii" 11

Protokół Dorocznego Walnego Zgromadzenia Towarzystwa Naukowego w Toruniu z dnia 11 I 1994 r. 20

Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Naukowego w Toruniu za rok 1993 22

Sprawozdanie z gospodarki finansowej Towarzystwa za rok 1993 30

Protokół z posiedzenia Komisji Rewizyjnej w dniu 15 II 1994 r. 33

Zmiany w składzie Towarzystwa 34

II. SPRAWOZDANIA Z POSIEDZEŃ

Wniosek J. Wronczewskiego J. Corpus Inscriptionum Polonicarum 35

Wniosek Z. H. Zakon krzyżacki i jego społeczeństwo państwa pruskiego 38

Posiedzenia Komisji Rewizyjnej 39

TORUŃ 1994

0

REDAKTOR NACZELNY WYDAWNICTW TNT

Jerzy Zbigniew Maciejewski

Komitet Redakcyjny

Przewodniczący

Janusz Kryszak

Członkowie

Teresa Karwicka, Ludmila Roszko

Sekretarz Redakcji

Bożena Soltys

ISSN 0371-375x

Cyf. Pomoczn.

09050

TOWARZYSTWO NAUKOWE W TORUNIU

Wydanie I. Ark. wyd. 6.

Nakład 680 egz.

M. 101/95

SPRAWOZDANIA TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU

Nr 47

1 I 1993 – 31 XII 1993

SPIS TREŚCI

I. DOROCZNE WALNE ZGROMADZENIE TOWARZYSTWA

Przemówienie prezesa Towarzystwa prof. dra Mariana Biskupa	5
Wykład prof. dra Jana Kopcewicza "Strategia współczesnej biologii"	11
Protokół Dorocznego Walnego Zgromadzenia Członków Towarzystwa Naukowego w Toruniu w dniu 21 II 1994 r.	20
Sprawozdanie z czynności Towarzystwa Naukowego w Toruniu za rok 1993	22
Sprawozdanie z gospodarki finansowej Towarzystwa za rok 1993 ..	30
Protokół z posiedzenia Komisji Rewizyjnej w dniu 15 II 1994 r. ..	33
Zmiany w składzie Towarzystwa	34

II. SPRAWOZDANIA Z POSIEDZEŃ

WYDZIAŁ I

<i>Wenta J., Wroniszewski J., Corpus Inscriptionum Poloniae</i>	36
<i>Nowak Z. H., Zakon krzyżacki wobec społeczeństwa państwa pruskiego</i>	39
Posiedzenia Komisji Historycznej	39

WYDZIAŁ II

Posiedzenia Komisji Filologicznej	47
Posiedzenia Komisji Historii Sztuki	52
Posiedzenia Komisji Bibliografii i Bibliotekoznawstwa	55

WYDZIAŁ III

Posiedzenia Komisji Geograficzno-Geologicznej	57
---	----

WYDZIAŁ IV

Posiedzenia Komisji Ekonomicznej	57
--	----

III. MATERIAŁY BIO- I BIBLIOGRAFICZNE CZŁONKÓW WYDZIAŁÓW TOWARZYSTWA

W y d z i a ł I

Arnold Udo	60
Boockmann Hartmut	61
Wierzchosławski Szczepan	62

W y d z i a ł III

Pawlikowski Tadeusz	66
GUSTAW WAWRZYŃSKI (1902-1993)	70
OSOBY NAGRODZONE W KONKURSACH FUNDACJI im. KONRADA I MARTY GÓRSKICH	71
WYDĄWNICTWA TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU ZA ROK 1994	72

I

DOROCZNE WALNE ZGROMADZENIE TOWARZYSTWA

w dniu 21 lutego 1994 r.

PRZEMÓWIENIE PREZESA TOWARZYSTWA

PROF. DRA MARIANA BISKUPA

W 119 roku istnienia TNT otwieram doroczne Walne Zgromadzenie, witając przybyłych członków Towarzystwa i gości.

Towarzystwo nasze przeżyło rok 1993 jako owocniejszy mimo narastających znowu trudności natury finansowej, łagodzonych mecenatem państwowym i częściowo samorządowym, a także działaniem własnej, nowoczesnej poligrafii.

Pod koniec 1993 r. Towarzystwo liczyło 521 członków, w tym 210 członków wydziałów, 311 zwyczajnych oraz 1 członek honorowy. W poczet członków zwyczajnych przyjęto 9 osób, zmarło 4 członków wydziałów i 2 członków zwyczajnych.

Zmarł prof. zwycz. dr hab. Stanisław Gierszewski, historyk Pomorza. Urodził się 28 sierpnia 1929 r. w Czarnowie koło Chojnic, ale do szkoły podstawowej uczęszczał w Chełmży. Po wojnie przeniósł się na Wybrzeże Gdańskie; w Sopocie ukończył szkołę średnią, a następnie studiował historię na Wyższej Szkole Pedagogicznej w Gdańsku. Magisterium uzyskał na UMK w Toruniu w 1952 r. Związał się tam z seminarium historii gospodarczej i społecznej prof. Stanisława Hoszowskiego, ukierunkowanym wówczas ku przeszłości ziem pomorskich. Rozwijanie tej tematyki ułatwiała praca podjęta najpierw w Archiwum Państwowym w Gdańsku, a od 1955 r. w tamtejszej Pracowni Zakładu Historii Pomorza Instytutu Historii PAN. W 1960 r. doktoryzował się na UMK z pracy "Elbląski przemysł okrętowy w latach 1570-1815", napisanej pod kierunkiem prof. Hoszowskiego. W 1966 r. uzyskał habilitację na Uniwersytecie Poznańskim na podstawie rozprawy "Struktura gospodarcza mniejszych miast województwa

pomorskiego z XVI–XVII w.”. W tym samym roku przeszedł jako docent do WSP w Gdańsku, przekształconej na Uniwersytet Gdański w 1970 r. W 1972 r. został tam profesorem nadzwyczajnym, a w 1980 r. – zwyczajnym. Przez ponad 20 lat rozwijał szerokie badania poświęcone zwłaszcza przeszłości Elbląga, uwieńczone zarysem jego dziejów: *Elbląg. Przeszłość i teraźniejszość* (kilkakrotnie wznawiane), opracował też jako redaktor zbiorową monografię „Historia Elbląga”. Interesował się handlem Gdańska (opublikował statystykę jego żeglugi w latach 1670–1815) oraz rolą gospodarczą Wisły w skali ogólnopolskiej. Wkraczał też w problematykę bałtycką w czasach nowożytnych, zwłaszcza dotyczącą miast Prus Królewskich w ich aspekcie gospodarczo-społecznym oraz morskiej historii Rzeczypospolitej, a także dziejów rodzinnych Kaszub. Zorganizował zespół autorski, który pod Jego redakcją przygotował t. 1 „Słownika biograficznego Pomorza Nadwiślańskiego” (r. 1992). Mimo wieloletniej choroby działał aktywnie, także w organizacjach społeczno-naukowych, zwłaszcza w Gdańskim Towarzystwie Naukowym i Polskim Towarzystwie Historycznym. Od 1976 r. był członkiem zamiejscowym Wydziału Nauk Historycznych naszego Towarzystwa.

Zmarł w Gdyni 27 maja 1993 r.

Zmarł także prof. zwyczaj. dr hab. Juliusz Narębski. Urodził się 5 stycznia 1927 r. we Włocławku, do szkoły podstawowej i średniej uczęszczał w Wilnie, ale maturę uzyskał w Toruniu w 1946 r. Studia medyczne odbył na Akademii Medycznej w Gdańsku. Od 1953 r. pracował na UMK jako asystent w Zakładzie Neurofizjologii i Fizjologii Porównawczej kierowanym przez prof. Janinę Hurynowicz. W 1960 r. uzyskał doktorat nauk przyrodniczych, po którym odbywał praktyki we Francji i Włoszech. W 1965 r. habilitował się z fizjologii na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi UMK. W 1975 r. został profesorem nadzwyczajnym, a w 1989 r. – zwyczajnym. Pracował także w Wojewódzkiej Przychodni Zdrowia Psychicznego. Od 1984 r. był kierownikiem Zakładu Fizjologii Akademii Medycznej w Bydgoszczy. Zajmował się przede wszystkim fizjologią porównawczą regulacji temperatury ciała, zwłaszcza mózgu, oraz fizjologią porównawczą snu zwierząt i ludzi w aspekcie chronobiologicznym i elektrofizjologicznym, stając się twórcą szkoły naukowej w Polsce w obu tych kierunkach badawczych oraz inspiratorem licznych prac doktorskich i habilitacyjnych. W latach 1980–1983 był dziekanem Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi UMK. Był też aktywnym członkiem kilku towarzystw naukowych na czele z Polskim Towarzystwem Fizjologicznym. Sam był organizatorem i prezesem Polskiego Towarzystwa Badań nad Snem. Należał też do kilku towarzystw międzynarodowych zajmujących się badaniami nad snem; był też członkiem

Komitetu Nauk Fizjologicznych PAN. Był uznanym autorytetem w tak rzadkiej specjalności.

Członkiem Wydziału III naszego Towarzystwa został w 1965 r. Część jego prac ukazała się drukiem w "Studia Societatis Scientiarum Torunensis".

Zmarł w Toruniu po ciężkiej chorobie 19 lipca 1993 r.

Uczcijmy chwilą milczenia pamięć naszych zmarłych członków.

* * *

Towarzystwo nasze nadal korzystało z form finansowo-organizacyjnych, istniejących od kilku lat, czyli tzw. subsydiowania przedmiotowego przez sponsorów. Główną rolę odegrały zlecenia finansowe uzyskane od Komitetu Badań Naukowych (KBN) w Warszawie, jak i od Urzędu Miejskiego w Toruniu. Zawiodła – niestety – zwyczajowa pomoc na nasze wydawnictwa ze strony Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu, co zaznaczam z prawdziwym żalem. W sprawie tej Zarząd podjął rozmowy z p. Wojewodą Bernardem Kwiatkowskim. W niewielkiej już mierze realizowane były zlecenia z UMK, chociaż uległa poszerzeniu inna forma współpracy (o czym niżej).

Zarząd szukał też wsparcia poprzez Radę Towarzystw Naukowych, obecnie samodzielną reprezentację towarzystw, przy pomocy swego przedstawiciela pełniącego funkcję wiceprezesa Rady. Nie posiada ona dotąd żadnych środków finansowych, a próby uzyskania określonej kwoty z KBN nie dały rezultatów.

Pragnę podziękować wszystkim naszym sponsorom, jak również poprzednim i nowym władzom UMK za okazywaną nam życzliwość i gotowość do współpracy.

Jeśli TNT mogło w 1993 r. realizować swoje główne zadania, to zasługa także udoskonalonego składu komputerowego i obsługujących dział wydawnictw ludzi. Zawiedli jednak nasze zaufanie drukarze, co zmusiło nas do przejścia na system zleceń drukarskich wybranym przez nas, głównie pozatoruńskim drukarniom. Mimo to plon wydawnictw okazał się dość obfity, nawet jeśli ich część ukazała się na początku obecnego kwartału. Ukazało się 17 pozycji składanych techniką komputerową, o łącznej objętości okragło 200 arkuszy wydawniczych.

Są w tym dorobku prace wszystkich czterech wydziałów, tzw. wydawnictwo ogólne (materiały konferencji) i prace popularnonaukowe, zwłaszcza z serii kopernikańskiej. Nadal więc ukazywał się w Wydziale I periodyk "Zapiski Historyczne" (t. 58, zeszyty 1-4), w tym jeden numer poświęcony tematyce Inflant (w granicach dzisiejszej Lotwy) wraz z tradycyjną już

bibliografią historii Pomorza i krajów bałtyckich. Jej głównemu autorowi drowi Henrykowi Baranowskiemu składam serdeczne podziękowanie za 35-letni trud żmudnego przygotowywania tej bibliografii o międzynarodowej renomie i znaczeniu. W serii "Fontes" Wydziału I ukazały się dwie znaczące pozycje: część druga *Księgi lawniczej Starego Miasta Torunia (1444-1456)*, przygotowanej przez Karolę Ciesielską i Janusza Tandeckiego. Wydano także ostatni, ósmy tom zapoczątkowanej przez TNT przed 45 laty serii z dziejów parlamentaryzmu pomorskiego pt. "Akta Stanów Prus Królewskich (1520-1526)", przygotowany przez Irenę Janosz-Biskupową i Mariana Biskupa. Z prac historycznych ukazały się też interesujące materiały konferencji ogólnopolskiej *Szlachta i ziemiaństwo na Pomorzu w dobie nowożytnej (XVI-XX w.)*, pod redakcją Jerzego Dygdały.

Wydział II opublikował monografię Jerzego Smulskiego *Twórczość naracyjna Stefana Otwinowskiego*.

W serii prac Wydziału III ogłoszona została monografia Jerzego Fedorowicza *Antropogeniczne przeobrażenia środowiska geograficznego na terenie miasta Torunia* oraz Arnolda Drozdowskiego i Elżbiety Zawiei *Wpływ hibernacji na strukturę histologiczną przewodu pokarmowego *Lymnaea stagnalis**. Natomiast w serii Wydziału IV "Studia Iuridica" ukazały się prace Ewy Małek *Wojna pamfletów w Anglii 1790-1793* oraz Władysława Sobocińskiego *Prokuratura Sądu Kasacyjnego Księstwa Warszawskiego*.

W serii "Prac Popularnonaukowych" w roku kopernikowskim wznawiono niektóre pozycje "Biblioteczki Kopernikańskiej" z początków lat siedemdziesiątych. Ukazało się więc, poprawione i uzupełnione, trzecie już wydanie polskiej wersji pracy Bohdana Rymaszewskiego *Toruń w czasach Kopernika* oraz drugie wydanie jej angielskiej wersji. Ukazało się też drugie, poprawione wydanie *Mikołaja Kopernika "O obrotach. Księga pierwsza"* przygotowane przez Jerzego Dobrzyckiego oraz trzecie wydanie pracy Cecylii Iwaniszewskiej *Astronomia Mikołaja Kopernika*. Poza tym wydano także w większym nakładzie pracę Jerzego Speiny *Typy świata przedstawionego w literaturze*.

Ukazały się też 6-arkuszowe "Sprawozdania TNT" nr 46, za rok 1992, dostarczone już wszystkim członkom.

Dodać trzeba, że niebawem wydanych zostanie kilka pozycji, których druk z różnych powodów przeciągnął się. Wskazać tu zwłaszcza należy na książkę Wacława Szyszkowskiego *Wenecja. Dzieje Republiki*, która wzbudzić może szersze zainteresowanie w skali krajowej, brak bowiem dotąd takiego tytułu na rynku wydawniczym. Oby tylko nie zawiodła dystrybucja, na którą narzekają wszystkie towarzystwa naukowe, podobnie jak na asekuranctwo sieci księgarskiej. Brak nadal odważnego dystrybutora

dla książki naukowej i popularnonaukowej, który by dostarczył do odleglejszych regionów te prace, którym zaiste trudno konkurować z zalewem półfabrykatów naukowych czy publikacji sensacyjnych. Podkreślić zresztą trzeba rosnący poziom graficzny większości naszych publikacji z interesującymi obwolutami (pomysłu niezastąpionego Zygfrйда Gardzielewskiego). Dziękuję tym wszystkim, którzy przyczynili się do wykonania planu wydawniczego, tj. Redakcji Naczelnej z drem hab. Jerzym Zbigniewem Maciejewskim na czele i ofiarnej zawsze pani redaktor mgr Bożenie Soltys.

Prace wydziałów i komisji przebiegały nadal w słabszym natężeniu, z wyjątkiem Wydziału I i jego Komisji Historycznej. Wydział ten podjął nowe inicjatywy organizacyjne i wydawnicze na bliższą i dalszą przyszłość. Natomiast Zarząd TNT w związku z rocznicą kopernikańską wiosną 1993 r. zorganizował wspólnie z Polskim Towarzystwem Miłośników Astronomii dwa wykłady w Sali Kolumnowej: "Toruń – miasto rodzinne Mikołaja Kopernika" (M. Biskup) i "Astronomia Mikołaja Kopernika" (C. Iwaniszewska).

Niewątpliwie najpoważniejszym przedsięwzięciem TNT było zorganizowanie wspólnie z ks. biskupem toruńskim Andrzejem Suskim i Uniwersyteciem Mikołaja Kopernika w dniu 6 listopada sesji naukowej z okazji 750-lecia ustanowienia diecezji chełmińskiej w 1243 r., której kontynuatorką jest dzisiejsza diecezja toruńska. Na sesji w auli UMK wygłoszono 10 referatów. Referentami byli przedstawiciele nauki historycznej i historii sztuki z UMK, toruńskiego Zakładu Historii Pomorza i Krajów Bałtyckich PAN, KUL i poznańskiego UAM. Podsumowania sesji dokonał prezes TNT. Sesja odbyła się przy znacznej frekwencji, także licznych gości i zyskała uznanie nie tylko w świecie naukowym. Zarząd TNT wraz z UMK zamierza ogłosić drukiem materiały z tej sesji.

Dnia 3 grudnia 1993 r. staraniem Dyrekcji Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej i Książnicy Miejskiej w Toruniu odbyła się z okazji 70-lecia powstania (w 1923 r.) Książnicy (od początku przechowującej zbiory TNT) uroczystość jubileuszowa z udziałem władz wojewódzkich i miejskich oraz pracowników kultury i nauki z całego regionu, także przy udziale i z wystąpieniem przedstawiciela Zarządu TNT. Po południu odbyła się sesja naukowa współorganizowana przez Zarząd TNT, poświęcona znaczeniu zbiorów Książnicy jako warsztatu naukowego i roli TNT przy jej powstaniu oraz niektórym zagadnieniom z zakresu historii prasy i piśmiennictwa na Pomorzu Gdańskim w okresie zaboru pruskiego. Przewidziany jest druk materiałów całości tej sesji naukowej, pod redakcją prof. Stanisława Salmonowicza, w Oficynie Toruńskiej.

W dniach 10–11 grudnia 1993 r. TNT wspólnie z Instytutem Historii i

Archiwistyki UMK oraz Zakładem Historii Pomorza i Krajów Bałtyckich PAN zorganizowało ogólnopolską konferencję naukową – w 200 rocznicę zaboru Torunia i Gdańska przez Prusy w 1793 r. – pt. "Drugi rozbiór Polski i Pomorze pod władzą pruską". Na konferencji wygłoszono 9 referatów, które wywołały żywą i polemiczną dyskusję. Całość materiałów tej konferencji jest przewidziana do druku w wydawnictwach TNT, pod redakcją doc. dra hab. Szczepana Wierchosławskiego.

Nadal były kontynuowane przez zespół autorski i redakcyjny prace nad albumem "Toruń i torunianie na dawnej fotografii"; maszynopis jest na ukończeniu, podobnie jak obcojęzyczne tłumaczenia podpisów pod fotografię i komentarzy. Na ukończeniu są też prace nad częścią 2 tomu 2 *Historii Torunia* (lata 1548–1660), która niebawem będzie skierowana do druku. Zaawansowane są też poważnie prace nad trzecią i ostatnią częścią tego tomu (lata 1660–1793); poczynione zostały kroki dla przyspieszenia prac nad maszynopisem tomu 1.

Jury konkursu o nagrodę Fundacji Konrada i Marty Górskich przyznało dwie równorzędne nagrody. Posunęły się także prace nad katalogowaniem zbiorów bibliotecznych prof. Konrada Górskiego w naszym gmachu. Kontynuowane też były prace nad przygotowaniem edycji "Metryki Gimnazjum Akademickiego w Toruniu 1600–1817", przez prof. Z. H. Nowaka i prof. J. Tandeckiego, chociaż załatwienie grantu dla tego poważnego przedsięwzięcia w KBN przeciąga się ponad wszelkie oczekiwania. Zarząd TNT zgłosił też do KBN wnioski o dofinansowanie druku kilku gotowych już maszynopisów, a także na "meliorację" zbiorów bibliotecznych Towarzystwa w Książnicy Miejskiej, zwłaszcza pochodzących z drugiej połowy XIX stulecia. Nawiazano też kontakt z Wydawnictwem Sejmowym w Warszawie, które przejmuje kosztą i realizację druku trzeciego tomu "Protokołów Rady Stanu Księstwa Warszawskiego" przygotowanego przed laty przez zmarłego prof. Tadeusza Mencla a obecnie redagowanego przez prof. Mariana Kallasa.

Na rok 1994 planowana jest przez TNT ogólnopolska konferencja poświęcona potrzebom edytorskim w historii dla całego Pomorza wraz z Inflantami. Wydział IV planuje konferencję, także ogólnokrajową, poświęconą historii prawa karnego.

W 1993 r. TNT nadal wymieniało swoje publikacje z 215 kontrahentami zagranicznymi z 28 krajów oraz z 77 kontrahentami krajowymi. Za granicę wysłano 1115 egz., a do krajowych odbiorców – 289 egz. naszych wydawnictw. Od placówek zagranicznych uzyskaliśmy w ramach bezdewizowej wymiany 1521 egz., a jako dary 30 egz., od placówek krajowych zyskaliśmy

tytułem wymiany 545 egz. Razem więc księgozbiór nasz powiększył się o 2096 egz.

Pracownia Mikrofilmowa i Fotograficzna wykonała ogółem 68 875 klatek negatywowych (mikrofilmów) na zlecenie Tow. Genealogicznego stanu Utah (USA); są to zdjęcia trzeciej już diecezji – włocławskiej. Niektóre trudności natury technicznej i finansowej zostały w znacznej mierze usunięte bądź wyjaśnione z menedżerami mormońskimi. Pracownia nasza wykonała także 324 odbitki fotograficzne, 319 zdjęć negatywowych oraz 356 klatek przeźroczy.

Biblioteka nasza nadal pozostawała w depozycie Książnicy Miejskiej i pod koniec 1993 r. liczyła 80 993 wol., a podręczny księgozbiór przy ul. Wysokiej – 1965 wol. Tak więc zbiory biblioteczne osiągnęły 82 958 wol. Natomiast księgozbiór prof. Konrada Górskiego liczy 11 064 wol. Razem więc posiadamy 94 022 wol.

Pragnę podkreślić ofiarność i solidność naszej administracji na czele z dyr. mgrem Janem Pronobisem...który mimo ciężkiej choroby miesiącami wytrwale prowadził agendy Towarzystwa i podtrzymywał rozmowy z władzami różnego szczebla, za co Mu serdecznie i gorąco dziękuję. Podobne podziękowania kieruję pod adresem p. Ireny Woszczykowej i wszystkich pozostałych pracowników.

Za rzeczową i owocną współpracę w tych dość trudnych dla Towarzystwa warunkach dziękuję Zarządowi na czele z sekretarzem generalnym prof. Mirosławem Nesterowiczem, który regulował umowy z naszymi kontrahentami w gmachu i na terenie miasta. Dziękuję także prof. Stanisławowi Salmonowiczowi za pomoc przy organizowaniu niektórych przedsięwzięć Wydziału Nauk Historycznych i Zarządu. Dzięki tej zgodnej współpracy Towarzystwo nasze mogło jeszcze utrzymać swoją pozycję w skali nie tylko regionalnej.

WYKŁAD PROF. DRA JANA KOPCEWICZA

STRATEGIA WSPÓLCZESNEJ BIOLOGII

Historia nauki ukazuje następujące po sobie fazy myślenia atomistycznego i holistycznego. Początki myślenia naukowego miały charakter holistyczny, a zarazem spekulatywny, natomiast nauka nowożytna ukształtowała się w duchu empirystycznym, a zarazem atomistycznym. Oba te podejścia nie są pozbawione błędów, błąd pierwszego polega na tym, że badanie faktów zastąpiono wiarą i intuicją, błąd zaś drugiego tkwi w tym,

że kult faktu każe wyrzec się ideału ładu. Obecnie jesteśmy świadkami kolejnej odmiany stylu myślenia – zwrotu ku teoriom ścisłym, a jednocześnie holistycznym. Oznacza to myślenie systemowe w kategoriach faktów i zdarzeń osadzonych w kontekście pewnych całości. Patrzenie systemowe polega więc na ujmowaniu świata w kategoriach układów zintegrowanych relacji.

Głównym problemem badań biologii współczesnej jest niezwykle złożona organizacja życia, przede wszystkim zaś prawa i mechanizmy tej organizacji. Dobrym narzędziem do sprecyzowania biologicznej problematyki wydaje się być systemowy model heurystyczny życia. Złożony, systemowy charakter powoduje, że poszczególne poziomy organizacji życia mają charakter jakościowo odrębnych dziedzin przedmiotowych. Metodologicznym wyrazem tego stanu rzeczy są zasadniczo odrębne teorie poszczególnych poziomów organizacji biologicznej.

Najniższym z poznanych współcześnie poziomów organizacji życia jest poziom molekularny, tj. chemiczno-fizyczna organizacja komórki. Podstawowymi jednostkami przedmiotowymi są w tym wypadku różnego rodzaju cząstki organiczne złożone z atomów. Najważniejszymi z nich są makrocząsteczki kwasów nukleinowych – stanowiących materialne podłoże dziedziczności, oraz makrocząsteczki białek – stanowiących elementy podstawowego tworzywa dynamicznej budowy komórek, jak również wszystkich podstawowych procesów życiowych, jakie w nich zachodzą. Właściwości chemiczne i budowa cząsteczek kwasów nukleinowych w postaci podwójnej spirali komplementarnych sekwencji 4 rodzajów nukleotydów wyznaczają w określonych warunkach proces samoodtwarzania cząsteczek kwasów nukleinowych oraz przekaz informacji genetycznej w postaci biosyntezy cząsteczek specyficznych białek – stanowiących odpowiednie sekwencje 20 rodzajów aminokwasów. Białka enzymatyczne, przeprowadzające reakcje biochemiczne z szybkością porównywalną do szybkości przemieszczania się światła, warunkują przebieg wszystkich procesów na poziomie molekularnym oraz ich synchronizację i regulację.

Wyższym, autonomicznym szczeblem organizacji życia jest poziom komórkowy. Jako całości, komórki są jednostkami przedmiotowymi o charakterze elementarnym dla zjawisk życia. Są one najmniejszymi twórcami biologicznymi zdolnymi do samoistnego życia, i to co żywe jest albo pojedynczą komórką, albo systemem komórek. Wszystkie dobrze zorganizowane komórki posiadają odpowiednią budowę. Jest tam błona komórkowa, cytoplazma z organellami, jądro, a w nim chromosomy. Chromosomy są to globalne zbiory materiału genetycznego składające się z genów. Geny są jednostkami dziedziczności. Są bytami założonymi teoretycznie dla wyjaśnienia podstaw dziedziczności na poziomie komórkowym.

Interpretację materialną uzyskują dopiero przez powiązanie z niższym, molekularnym poziomem organizacji, tj. z cząsteczkami kwasów nukleinowych. Komórka jako całość jest pierwszym tworem biologicznym przejawiającym zdolności sterownicze systemu otwartego, nieustannie wymieniającego z otoczeniem materię i energię w sposób regulowany wewnętrznymi potrzebami komórki. Zgodnie z zasadami termodynamiki bez stałego dopływu materiałów budulcowych oraz środków energetycznych i wydalania produktów rozkładu system ten nie byłby zdolny do funkcjonowania, a więc nie mógłby istnieć. Proces całościowego wytwarzania nowej komórki oparty jest na uniwersalnych mechanizmach podziału rozpoczynającego się od podziału chromosomów i jądra. Mitoza lub mejoza prowadzą do powstania komórek somatycznych bądź też zarodkowych.

Organizm jako całość jest jednostką konstytuującą kolejny organizmalny poziom życia. Jest nośnikiem podstawowych zjawisk życiowych, z procesem rozmnażania na czele. Jest zintegrowanym i scentralizowanym przez układy sterowania systemem organów i realizowanych przez nie funkcji życiowych. Organy i funkcje gwarantują zaspokojenie wszystkich potrzeb organizmu i stanowią zarazem czynniki adaptacji organizmu do otoczenia. Każdy organizm jest obiektem zindywidualizowanym i rozwija się z komórki zarodkowej w procesie embriogenezy i morfogenezy. Przechodzi zatem rozwój osobniczy, tzw. ontogenezę. Cechą podstawową każdego organizmu jako całości jest jego dynamiczny związek z otoczeniem przez metabolizm i nieustanną wymianę materii i energii.

Jednostkami stanowiącymi ponadorganizmalne poziomy organizacji życia są populacje osobników, biocenozy oraz wreszcie biosfera globu ziemskiego jako całościowy supersystem stanowiący wyjątkowe i niezbędne środowisko życia. System ten złożony jest ze wszystkich omówionych dotychczas podsystemów różnych szczebli, różnorako ze sobą powiązanych zależnościami i oddziaływaniami. Na plan pierwszy wysuwają się populacje osobników różnych gatunków. Na tym poziomie zjawiska życia ujawniają szczególnie mocno czwarty wymiar – jakim jest czas – obok trójwymiarowej przestrzeni, w której rozpościera się cała biosfera. Oczywiście ten czwarty wymiar przenika wszystkie aspekty złożonej organizacji biologicznej. Warunkiem niezbędnym ewolucji są bowiem duże odcinki czasu w skali epok geologicznych oraz duże populacje. Dostatecznie liczne populacje gwarantują bowiem duży wachlarz zmienności indywidualów i pojawienie się wśród nich osobników dobrze przystosowanych do przetrwania.

Poszczególne poziomy organizacji biologicznej stanowią więc odrębne systemy. Godne podkreślenia jest jednak, że przy zmianie poziomu organizacji powstają jednocześnie nowe właściwości, tak więc właściwości

wyższego poziomu organizacji biologicznej nie są tylko i wyłącznie sumą właściwości elementów niższego rzędu. Powstawanie nowych właściwości przy zmianach poziomu organizacji jest niewątpliwie zjawiskiem obiektywnym. Wynika z niego, że życie organizuje się w postaci powstawania kolejnych coraz bardziej skomplikowanych systemów i supersystemów.

Biologia współczesna doceniając znaczenie poszczególnych poziomów organizacji biologicznej wydaje się powoli zbliżać do wypracowania uniwersalnej teorii integracyjnej. Coraz częściej spotkać się można z twierdzeniem, iż wiek XXI będzie "wiekiem biologii". Określenie to wyraża społeczną aprobatę dla wyjątkowej roli biologii w nauce współczesnej, dla rozległych perspektyw dalszego rozwoju nauki o życiu oraz przekonanie o jego ważnych konsekwencjach dla każdego człowieka, dla społeczeństw oraz losów naszej cywilizacji.

Wydaje się, iż istnieją dwie główne przyczyny określające szczególne miejsce współczesnej biologii wśród nauk przyrodniczych. **Pierwszą** przyczyną niezwykle wzrostu roli nauk biologicznych jest oczywiście bezpośrednio i coraz większe znaczenie ostatnich odkryć biologicznych, rozpoczętych poznaniem w 1953 roku przez F. Cricka i J. Watsona struktury kwasów nukleinowych, a więc tzw. kodu genetycznego, i ich roli w zjawiskach morfogenezy i dziedziczenia organizmów. Odkrycia te rozpoczęły erę biologii molekularnej, która stanowi obecnie wraz z biotechnologią i inżynierią genetyczną najbardziej ekskluzywne działy badań biologicznych. Przejawem tego jest chociażby fakt, iż olbrzymia większość przyznawanych ostatnio nagród Nobla w dziedzinie medycyny, innych nauk związanych z biologią, a ostatnio nawet z chemii, jest związana ze stosowaniem metod biologii molekularnej, a zwłaszcza tzw. rekombinacji genów oraz immunologii. Zastosowanie metod biologii molekularnej w rolnictwie, medycynie, przemyśle spożywczym, farmaceutycznym itd., wieść może do podniesienia jakości życia oraz przeobrażenia życia społeczeństw współczesnych. Z drugiej strony biologia molekularna stawia na porządku dziennym ważkie i trudne problemy natury moralnej i prawnej. Człowiek współczesny staje wobec niezmiernie trudnych dylematów etycznych związanych z zakresem możliwości ingerencji człowieka w sfery dotąd dla niego niedostępne. Człowiek chce zmieniać naturę, chce kreować nowe gatunki, chce poprawiać życie już istniejące. Jeśli te oferty współczesnej biologii zostaną w istniejących systemach społecznych wykorzystane dla dobra człowieka – mogą głęboko przeobrazić życie społeczeństw współczesnych. Możliwe są również bardziej niekorzystne scenariusze. W każdym razie sprawy te powodują szeroką reperkusję, a ciągle nowe odkrycia i perspektywy

ich zastosowań stawiają nauki biologiczne w centrum zainteresowania społecznego.

Druga przyczyna określająca szczególne miejsce współczesnej biologii ma charakter równie dramatyczny, jest nią bowiem zagrożenie naturalnego środowiska przez postępujące uprzemysłowienie oraz eksplozję demograficzną. Wzrost skażenia atmosfery i hydrosfery w wyniku gospodarczej działalności człowieka, perspektywy rychłego wyczerpania się pierwotnych zasobów pokarmowych oraz źródeł surowców, postępujące zagęszczenie ludności poprzez skupianie się jej w dużych ośrodkach miejskich, stawiają ludzkość w obliczu, być może, najbardziej surowej próby w całym okresie jej istnienia. Trudne problemy najbliższej przyszłości biosfery, które wymagać będą dla swego rozwiązania głębokiego przeobrażenia sposobu myślenia i kierunku działania ludzi, spowodować muszą dużą zmianę charakteru naszej cywilizacji, zmianę systemu wartościowania. Na naszych oczach procesy te się już odbywają i chociaż nie zawsze głoszący generalnie słuszne hasła wiedzą, co to jest rzeczywiście ekologia, to jednak w świadomości społecznej słowo to nie jest już określeniem pustym. Chodzi tu o przyszłość naszej cywilizacji, to zaś powoduje, że nauki o życiu, a więc nauki biologiczne, znajdować się będą w centrum zainteresowania. Od nich wymagać się będzie wypracowania sposobów przeciwstawienia się degradacji naturalnego środowiska człowieka.

Przyczyny określające rolę współczesnej biologii w rozwoju cywilizacji mają oczywiście zasadniczy wpływ na rozwój nauk biologicznych. Strategia rozwoju współczesnej biologii idzie więc w kierunku biologii molekularnej oraz biologii środowiskowej. Wiąże się to z istniejącym w biologii dualizmem metodologicznym. Istnieją dwa sposoby podejścia do badań budowy, czynności i współzależności istot żywych; redukcjonistyczny wywodzący się od Kartezjusza i mechanicyzmu oraz kompozycjonistyczny związany z jednej strony z pojęciem formy i entelechią Arystotelesa, a z drugiej strony z kompozycjonistycznym podejściem Darwina do wyjaśniania procesów biologicznych. Centralne miejsce zajmuje tu nie określony atom czy cząsteczka, jak w przypadku redukcjonizmu, lecz gatunek i populacja. Po okresach silnej konfrontacji mechanicyzmu i witalizmu w XIX wieku oraz później redukcjonizmu i kompozycjonizmu, obecnie pod koniec XX wieku obserwuje się w miarę harmonijny rozwój obu kierunków metodologicznych. Zaczyna przeważać pogląd, iż biologia nie może rozwijać się wyłącznie w oparciu o jedną z tych metodologii, wręcz przeciwnie – ich współistnienie i umiejętne uzupełnianie się są warunkami skutecznego rozwoju nauki o życiu. Rozpoznanie dualistycznego charakteru metodologicznego biologii daje również ważną wskazówkę dla organizacji i planowania badań. Postu-

lat współdziałania obu metodologii zabezpiecza jednocześnie biologię przed ekstremizmem neofitów lub zagorzałych konserwatystów, którzy chcieliby narzucić całej biologii ciasne ramy swego własnego doświadczenia warsztatowego.

Wykorzystanie we współczesnej biologii metod stosowanych w innych naukach przyrodniczych, takich jak fizyka, chemia czy matematyka, pozwoliło na bliższe poznanie różnych poziomów organizacji biologicznej organizmów, przede wszystkim poziomu komórkowego oraz molekularnego. Rozwój biologii molekularnej w połączeniu z osiągnięciami nowoczesnej techniki i technologii stworzył podstawę do gwałtownego rozwoju biotechnologii. Biotechnologia jest opartą na biologii molekularnej nauką stosowaną wykorzystującą potencjał produkcyjny żywych komórek czy to bakteryjnych, czy też roślinnych albo zwierzęcych. Z hodowli drobnoustrojów pozyskuje się antybiotyki, witaminy, hormony, enzymy. Z hodowli komórek roślinnych i zwierzęcych otrzymuje się również wiele ważnych związków chemicznych oraz preparaty biologiczne. Dużą rolę odegrał tutaj postęp w dziedzinie inżynierii genetycznej, szczególnie w technice rekombinacji genów (np. wymiana genów pomiędzy różnymi chromosomami). W celu rekombinacji genów wykorzystuje się enzymy zwane endonukleozami restrykcyjnymi, które dokonują fragmentacji podwójnej spirali DNA na relatywnie duże odcinki zawierające geny kodujące powstawanie określonych białek. Na przykład gen wycięty w ten sposób z chromosomu człowieka można wprowadzić do komórki bakterii, gdzie następuje jego ekspresja, tzn. uruchomienie jego aktywności, prowadzące do wytworzenia określonego produktu końcowego, np. poszukiwanego enzymu, hormonu, przeciwciała lub innego ważnego biologicznie i metabolicznie czynnika. Obecnie dzięki metodom inżynierii genetycznej otrzymuje się na dużą skalę niektóre hormony białkowe i czynniki przeciwwirusowe, których produkcja innymi metodami jest bardzo trudna i kosztowna. W ten sposób wytwarza się między innymi somatostatynę – hormon podwzgórza mózgu regulujący wydzielanie insuliny, samą insulinę – hormon trzustki obniżający poziom cukru we krwi oraz interferony – produkty różnych komórek działające przeciw niektórym wirusom i nowotworom. Dzięki wykorzystaniu metod inżynierii genetycznej rysują się coraz realniej możliwości leczenia wielu chorób genetycznych i nowotworowych poprzez specyficzną naprawę "zdefektowanych" genów. Walka z chorobami typu np. AIDS bez biologii molekularnej jest prawie całkowicie niemożliwa.

Przykładem zastosowania metod biologii molekularnej do "ulepszania" roślin są próby wprowadzenia do komórek roślinnych genu nif (nitrogen fixation), odpowiedzialnego za wiązanie azotu cząsteczkowego u drobnou-

strojów. Wiadomo, że tylko nieliczne grupy organizmów żywych (niektóre bakterie i glony) są zdolne do asymilacji, czyli pobierania azotu z powietrza. Należą tu m. in. bakterie z rodzaju *Rhizobium*, żyjące w symbiozie z roślinami motylkowymi. Dzięki nim rośliny motylkowe mogą związać około 200 (niejednokrotnie nawet więcej) kilogramów N_2 rocznie na powierzchni 1 ha. Ilość azotu w atmosferze sięga jak wiadomo 78%, jest go więc niezmiernie duża ilość, a z drugiej strony człowiek zmuszony jest budować olbrzymie zakłady produkcji nawozów azotowych (np. Włocławek, Puławy, Police k. Szczecina), które produkując dla potrzeb roślin związki azotowe, zużywają olbrzymie ilości energii oraz powodują drastyczne zanieczyszczenie środowiska. Wyizolowanie z komórek bakterii genu odpowiedzialnego za wiązanie azotu z powietrza i przeniesienie go do komórek np. roślin zbożowych wydaje się zabiegiem realnym w niedalekiej przyszłości (Amerykanie twierdzą, iż w ciągu następnych 10 lat). Miałyby to kolosalne znaczenie dla rolnictwa, a zakłady chemicznej syntezy związków azotowych mogłyby stać się swoistymi muzeami epoki wczesnoindustrialnej. Podobnie badania idą w kierunku zwiększenia odporności roślin na działanie szkodliwych czynników, zwiększenia plonów, poprawienia wartości produkcyjnych itd. Rozwój biologii molekularnej i jej zastosowania w postaci biotechnologii wynikają z 3 równorzędnych czynników. Pierwszy to gwałtowny rozwój inżynierii genetycznej, lepsze zrozumienie kodu genetycznego oraz stale doskonalone techniki przenoszenia materiału genetycznego z jednej komórki do drugiej. Drugim czynnikiem jest coraz bardziej powszechna świadomość, że tradycyjne źródła energii (np. węgiel kamienny, ropa naftowa) mogą się wyczerpać w dającej się przewidzieć przyszłości. Dzięki biotechnologii możliwe będzie tworzenie alternatywnych źródeł energii (np. produkcja biologiczna wodoru, metanu, etanolu) oraz wykorzystywanie śmieci i odpadów przemysłowych. Użycie w tym celu systemów biologicznych ma tą przewagę nad działaniem tradycyjnym, że procesy biologiczne zachodzące przy udziale enzymów odbywają się w niskich temperaturach, przy normalnym ciśnieniu oraz w rozcieńczonych roztworach. Mają więc olbrzymią przewagę nad np. syntezą chemiczną, dla której trzeba budować monstrualne urządzenia fabryczne oraz ponosić olbrzymie nakłady energetyczne.

Trzecim elementem decydującym o rozwoju metod biologii molekularnej jest dążenie światowej ekonomii do poszukiwania metod pozyskiwania nowych źródeł surowców i wytwarzania nowych, coraz tańszych produktów, co jest następstwem kryzysu energetycznego. Koszty tradycyjnych metod produkcji są coraz wyższe, ponieważ stale drożeją ceny energii. Jest wysoce prawdopodobne, że biotechnologie będą w przyszłości narzędziem ożywiającym światową ekonomię. Przemysłowy szczyt w

latach sześćdziesiątych był związany w krajach wysoko rozwiniętych z niską ceną ropy naftowej. Postępy w informatyce i technologii w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych były wynikiem rozwoju mikroelektroniki. Dalszy postęp, jak oceniają fachowcy, będzie w dużej mierze związany z rozwojem metod biologii molekularnej i biotechnologii. Metody te w ciszy informacyjnej ściśle strzeżonych laboratoriów wielkich koncernów i korporacji gospodarczych są opracowywane. Ci, którzy w tym nie uczestniczą, będą już niedługo zmuszeni za te "bezpieczniejsze i czystsze" technologie słono płacić. W ten sposób silni staną się silniejszymi, słabszym zaś, tak jak zawsze, wiatr znowu będzie wiał w oczy.

Strategia współczesnej biologii związana jest z badaniem niskich oraz wysokich poziomów organizacji biologicznej. Biologowie molekularni poznają procesy i współzależności na poziomie makromolekuł i komórkowym, a biolodzy środowiskowi czy też ekolodzy prowadzą badania na poziomie gatunków i populacji. Biologia współczesna nie traci jednocześnie z zakresu swoich zainteresowań odwiecznych i fundamentalnych dla tej nauki pytań o powstanie oraz mechanizmy funkcjonowania życia. Niestety, postęp współczesnej biologii, tak ewidentny zwłaszcza w aspekcie wykorzystania praktycznego, nie doprowadził jednak jeszcze do powstania nowych dużych syntez czy też teorii biologicznych. W biologii istnieją aktualnie tylko dwie duże teorie. Jest to kompozycjonistyczna, tzn. syntetyczna teoria ewolucji, oraz redukcjonistyczna koncepcja genetyki molekularnej. Brak całościowego spojrzenia na życie, co więcej, jak dotąd, genetyka i biologia molekularna nie są w stanie zdefiniować mechanizmów ewolucji, a idea ewolucji, jak ogólnie wiadomo, jest już od ponad 100 lat obowiązującym i wygodnym dogmatem nauk biologicznych. Nie ulega wątpliwości, że wkraczamy w erę, w której ludzkość zdobędzie realne możliwości ingerencji w procesy życiowe i być może będzie chciała "poprawiać naturę", która wydaje się jej nie całkiem doskonała, a przede wszystkim niecałkowicie jej podporządkowana. Nieznane procesy w przypadku człowieka doprowadziły do pojawienia się nowego jakościowo ciągu ewolucyjnego – ewolucji psychicznej. Człowiek wytworzył nowy rodzaj dziedziczności kulturowej, która za pomocą mowy i pisma przekazuje doświadczenia poprzednich pokoleń pokoleniom następnym, już nie tylko poprzez DNA i geny. Te właściwości człowieka zadecydowały o jego gwałtownym zapanowaniu nad całą biosferą. Dzięki wzrostowi wiedzy ludzkiej człowiek jest jedynym tworem żywym, który uczestnicząc w ewolucji może także nią kierować. Wchodzimy więc w bardzo niebezpieczny okres rozwoju życia na Ziemi. Zaczynamy gwałtownie eliminować naszych współtowarzyszy, powodując masowe giniecie różnych gatunków, niszcząc

jednocześnie naturalne środowisko, a nawet wpływamy już w sposób widoczny i bardzo groźny na skład atmosfery. Nasza wiedza, jaką posiadamy o procesach ewolucyjnych, nie daje nam jeszcze żadnych uprawnień, abyśmy sami zaczęli kierować własną ewolucją, co przy gwałtownym rozwoju inżynierii genetycznej może się już w niedalekiej przyszłości okazać możliwe. Niewątpliwie program eugeniki negatywnej naszego gatunku, prowadzący do eliminacji czy zmniejszenia częstości występowania w naszej populacji genów wywołujących poważne wady i upośledzenia genetyczne – jest w pełni uzasadniony i będzie niewątpliwie coraz bardziej skutecznie przeprowadzany. Jeśli jednak przy naszej zarozumiałości i realnych możliwościach kierowania własnym rozwojem mielibyśmy zaproponować pozytywny program eugeniczny i starać się klonować i hodować ludzi celem ich "udoskonalenia" – byłoby to prawdopodobnie jednoznaczne z niespotykanym dotychczas w historii życia samobójstwem gatunku. Należy wierzyć, że człowiek się do tego nie posunie. Rozwoju biologii molekularnej i inżynierii genetycznej nic już jednak nie jest w stanie zatrzymać. Analogia do rozwoju fizyki jądrowej w jej pozytywnym jak i negatywnym sensie jest uderzająca. Człowiek, stając się w swoim mniemaniu lokalnym bogiem, zaczyna niebezpieczną grę z naturą, chce ją zmienić i sobie podporządkować. Chce poznać właściwości materii i mechanizmy jej różnicowania i funkcjonowania. Chce, być może, kreować czy też powielać w przyszłości życie. Może jest to optymizm, ale mając wątpliwości jednak wierzę, iż człowiek zachowa pokorę i nigdy nie zapomni, iż otwarta konfrontacja z naturą może doprowadzić do jego samounicestwienia.

Głównym zadaniem biologii jest zdefiniowanie życia, poznanie jego struktur oraz mechanizmów funkcjonowania.

Współczesna biologia coraz głębiej i pełniej opisuje życie. Różne stosowane metodologie służą wyjaśnianiu tajemnic życia. Istota życia wykracza jednak poza opis ściśle biologiczny. Biologia wnosi i wносить będzie istotne elementy tego opisu, jednak na obecnym etapie swojego rozwoju jest ciągle daleko od stworzenia jednolitej teorii wyjaśniającej filogenezę i funkcjonowanie organizmów.

P R O T O K Ó Ł
DOROCZNEGO WALNEGO ZGROMADZENIA CZŁONKÓW
TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU
W DNIU 21 LUTEGO 1994 R.

P o r z ą d e k o b r a d

Część I – publiczna

1. Zagajenie i omówienie działalności Towarzystwa za rok 1993 – prof. dr hab. Marian Biskup, prezes TNT.
2. Publiczny wykład prof. dr. hab. Jana Kopcewicza – "Strategia współczesnej biologii".

Ad 1. Obrady otworzył prezes Towarzystwa Naukowego prof. dr Marian Biskup; w imieniu Zarządu powitał członków Towarzystwa i przybyłych gości; zaprezentował sylwetki zmarłych w 1993 r. członków, a następnie omówił działalność Towarzystwa w 1993 r.

Ad 2. Wykład naukowy pt. "Strategia współczesnej biologii" wygłosił prof. dr hab. Jan Kopcewicz.

Część II – administracyjna

3. Wybór Prezydium Zgromadzenia.
4. Przyjęcie protokołu z poprzedniego Walnego Zgromadzenia.
5. Sprawozdanie Zarządu za rok 1993.
6. Sprawozdanie Komisji Rewizyjnej.
7. Dyskusja nad sprawozdaniami i podjęcie uchwały w sprawie absolutorium dla Zarządu.
8. Wybór członków wydziałów i ogłoszenie nazwisk nowych członków zwyczajnych.
9. Ustalenie wysokości składek członkowskich za rok 1994.
10. Wolne wnioski i zakończenie.

Ad 3. Na wniosek prof. dr. Mariana Biskupa na przewodniczącego Zgromadzenia wybrano prof. dr. hab. Stanisława Łęgowskiego, a na sekretarza dr Bogdanę Wilczyńską.

Ad 4. Protokół z poprzedniego Walnego Zgromadzenia został przyjęty przez zebranych jednomyślnie.

Ad 5. a) Sprawozdanie Zarządu za rok 1993 przedstawił sekretarz generalny TNT prof. dr hab. Mirosław Nesterowicz.

b) Sprawozdanie finansowe z działalności Towarzystwa w roku 1993 złożył skarbnik prof. dr hab. Andrzej Borodo.

Ad 6. Sprawozdanie Komisji Rewizyjnej przedstawiła doc. dr Krystylna Podlaszewska.

Ad 7. W dyskusji nad sprawozdaniami głos zabrało czterech mówców.

a) prof. dr hab. Gabriel Wójcik wyraził pewien niepokój o przyszłość druku zgłoszonych publikacji w związku z reorganizacją komórki wydawniczej (zwolnienie drukarzy). Prof. dr hab. Mirosław Nesterowicz poinformował, że druk prac będzie zlecany innym zakładom poligraficznym. W tej sytuacji nie zostanie opóźniony druk prac, a nawet poczyni się pewne oszczędności.

b) dr Cecylia Iwaniszewska poprosiła o podanie nazwisk osób, które otrzymały nagrody z Fundacji Marty i Konrada Górskich oraz przybliżenie sylwetki Gustawa Wawrzyńskiego, ponieważ działalność tych osób tworzy również historię Towarzystwa, a zatem nie powinni być anonimowi. Prof. dr Marian Biskup zapewnił, że po otrzymaniu protokołu komisji do spraw nagród nazwiska osób nagrodzonych zostaną ogłoszone w następnych "Sprawozdaniach TNT".

Z kolei prof. dr hab. Gabriel Wójcik udzielił informacji o profesorsze szkoły średniej (I Liceum im. M. Kopernika) Gustawie Wawrzyńskim. Pan Gustaw Wawrzyński był znany z charytatywnej działalności. Systematycznie przez wiele lat przysyłał niewielkie pieniężne kwoty na rzecz Towarzystwa. Zmarł w listopadzie ubiegłego roku (notka biograficzna zob. s. 70)

c) prof. dr hab. Stanisław Dembiński zwrócił się do skarbnika prof. dr hab. Andrzeja Borodo o bliższe informacje na temat terminowych pieniężnych lokat, zysku z tej formy oszczędzania i czy istnieje możliwość korzystania z innych form (obligacje, akcje lokata w funduszu powierniczym np. "Pioneer"). Prof. dr hab. Andrzej Borodo uważa, że kwestie innych form lokat pieniężnych należy przedyskutować na forum Komisji Rewizyjnej.

d) prof. dr hab. Jacek Staszewski jeszcze raz podkreślił, że należy dokładnie informować kto i za co otrzymał nagrodę z Fundacji imienia Marty i Konrada Górskich. Ponadto wyraził niezadowolony z powodu nieobecności na zebraniu członków Komisji Rewizyjnej.

Walne Zgromadzenie jednomyślnie udzieliło Zarządowi absolutorium.

Ad 8. Przewodniczący Wydziału III prof. dr hab. Gabriel Wójcik zgłosił kandydata na członka Wydziału dr. hab. Tadeusza Pawlikowskiego. Następnie zostali zgłoszeni kandydaci na członków Wydziału I. Prof. dr Marian Biskup przedstawił prof. dr. Udonę Arnolda z Bonn i prof. dr. Hartmuta Boockmanna z Getyngi. Przewodniczący Wydziału I

prof. dr Stanisław Salmonowicz zgłosił kandydaturę dra hab. Szczepana Wierzchosławskiego na członka Wydziału.

Po zgłoszeniu kandydatów Walne Zgromadzenie dokonało wyboru Komisji Skrutacyjnej w składzie: prof. dr hab. Lech Jacuński, prof. dr hab. Andrzej Woszczyk i prof. dr hab. Stefan Cackowski. W głosowaniu wzięło udział 42 członków Towarzystwa. Wszystkie kandydatury uzyskały akceptację Walnego Zgromadzenia.

Przewodniczący Zgromadzenia ogłosił nazwiska nowych członków zwyczajnych.

Ad 9. Podjęto jednomyślnie decyzję o podniesieniu wysokości składek na 1994 rok: członkowie Wydziału 100 tysięcy złotych, członkowie zwyczajni 50 tysięcy i emeryci 20 tysięcy złotych w skali rocznej.

Ad 10. Wolnych wniosków nie było, wobec czego Walne Zgromadzenie zamknięto.

Sekretarz
Walnego Zgromadzenia
(-) *Dr Bogdana Wilczyńska*

Przewodniczący
Walnego Zgromadzenia
(-) *Prof. dr hab. Stanisław Łęgowski*

S P R A W O Z D A N I E

Z CZYNNOŚCI TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU ZA ROK 1993

I. Członkowie

Na koniec 1993 r. Towarzystwo Naukowe w Toruniu liczyło 521 członków, w tym 209 członków wydziałów i 311 członków zwyczajnych oraz jednego członka honorowego. Przyjęto w poczet członków zwyczajnych 9 osób. Zmarło w 1993 r. 4 członków wydziałów i 2 członków zwyczajnych.

Skład ilościowy wydziałów:

		członkowie		
		miejscowi	zamiejscowi	razem
Wydział I	- Nauk Historycznych	36	16	52
Wydział II	- Filologiczno-Filozoficzny	29	8	37
Wydział III	- Matematyczno-Przyrodniczy	64	14	78
Wydział IV	- Nauk Prawnych, Społecznych i Ekonomicznych	35	8	43
Razem:		164	46	210

II. Walne Zgromadzenie

Dnia 21 II 1994 r. odbyło się doroczne Walne Zgromadzenie członków Towarzystwa Naukowego w Toruniu, na którym dokonano oceny działalności Towarzystwa w roku 1993.

III. Komisja Rewizyjna

W 1993 r. Komisja Rewizyjna działała w następującym składzie: prof. dr Janusz Bieniak – przewodniczący, prof. dr Bogumił Brzeziński i doc. dr Krystyna Podlaszewska – członkowie. Komisja odbyła posiedzenie w dniu 15 II 1994 r., na którym przeanalizowano i skontrolowano działalność TNT w okresie od 1 I do 31 XII 1993 r.

IV. Zarząd TNT

Rok 1993 był drugim rokiem pracy Zarządu w kadencji 1992–1994. Zarząd działał w następującym składzie: prof. dr Marian Biskup – prezes, prof. dr Roman Ingarden – wiceprezes, prof. dr Mirosław Nesterowicz – sekretarz generalny, prof. dr Andrzej Borodo – skarbnik, dr hab. Jerzy Zbigniew Maciejewski – redaktor naczelny, prof. dr Stanisław Salmonowicz – przewodniczący Wydziału I, prof. dr Artur Hutnikiewicz – przewodniczący Wydziału II, prof. dr Gabriel Wójcik – przewodniczący Wydziału III, prof. dr Kazimierz Lubiński – przewodniczący Wydziału IV oraz prof. dr Jadwiga Wilkoń-Michalska, prof. dr Andrzej Woszczyk i doc. dr hab. Jerzy Dygdała – członkowie.

W okresie sprawozdawczym Zarząd odbył trzy posiedzenia, podczas których omawiano najważniejsze sprawy Towarzystwa. Zaliczyć do nich należy działalność wydawniczą oraz naukową i popularyzatorską. Na poszczególnych posiedzeniach poruszane były także bieżące problemy finansowe i organizacyjne.

22 stycznia – omawiano realizację planu wydawniczego w ubiegłym roku i najważniejsze zamierzenia w tym zakresie na rok 1993. Omówiono również plan sesji i wykładów naukowych. Oceniany był zwłaszcza stan przygotowań do konferencji organizowanej wspólnie z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika i Kurią Biskupią w Toruniu z okazji 750-lecia diecezji chełmińskiej, konferencji poświęconej II rozbiorowi Polski oraz cyklu wykładów, które

zostaną ogłoszone w ramach obchodów 450 rocznicy śmierci Mikołaja Kopernika.

19 marca – analizowano sytuację finansową Towarzystwa oraz omawiano stan realizacji planu wydawniczego. W tym zakresie podjęta została przez Zarząd TNT decyzja o wydaniu pracy prof. dr. Wacława Szyszkowskiego "Wenecja – dzieje Republiki".

16 października – omawiano sprawy związane z remontem elewacji budynku Towarzystwa, a także zmianą sposobu jego ogrzewania. Analizowano również stan wykonania zamierzeń wydawniczych i sytuację finansową po upływie trzech kwartałów 1993 r.

V. Redakcja Naczelna Wydawnictw TNT

Redakcja Naczelna działała w następującym składzie: dr hab. Jerzy Z. Maciejewski – redaktor naczelny, prof. dr Antoni Czacharowski, dr hab. Kazimierz Maliszewski – przedstawiciele Wydziału I, prof. dr Jerzy Speina, prof. dr Witold Wróblewski – przedstawiciele Wydziału II, prof. dr Jan Szupryczyński – przedstawiciel Wydziału III, prof. dr Jan Gluchowski – przedstawiciel Wydziału IV, dr Cecylia Iwaniszewska – przewodnicząca Komitetu Redakcyjnego "Prac Popularnonaukowych".

VI. Komisje i Komitety przy Zarządzie TNT

1. ZESPÓŁ DO BADAŃ NAD PRZESZŁOŚCIĄ TORUNIA pracował pod kierunkiem doc. dr. Mariana Arszyńskiego, sekretarzem była dr Krystyna Zielińska-Melkowska. Zespół kontynuował prace nad poszukiwaniem i gromadzeniem materiałów do historii Torunia oraz materiałów do albumu "Toruń i torunianie na dawnej fotografii".

2. KOMITET REDAKCYJNY "SPRAWOZDAŃ TNT" działał pod przewodnictwem prof. dr. Janusza Kryszaka. Sekretarzem była mgr Bożena Sołtys, członkami – prof. dr Teresa Karwicka i doc. dr Ludmiła Roszko.

3. KOMITET REDAKCYJNY "PRAC POPULARNONAUKOWYCH" – skład Komitetu: dr Cecylia Iwaniszewska – przewodnicząca, doc. dr hab. Jerzy Dygdała, prof. dr Janusz Mallek, doc. dr hab. Zofia Mocarska-Tycowa, dr Józef Poklewski, prof. dr Marian Rejewski, prof. dr Zbigniew Kwaśniewski – członkowie. Komitet odbył 27 XI 1993 r. posiedzenie, na którym omówiono wykonanie zamierzeń w zakresie publikacji pozycji popularnonaukowych, możliwości uzyskania poparcia finansowego dla pracy

J. Poklewskiego o Zamartem oraz dalsze propozycje prac o zabytkach i dziejach Torunia. Omówiono także zgłoszoną do wydania pracę S. Melkowskiego o Jarosławie Iwaszkiewicz. Wymaga ona jednak przerobienia w celu dostosowania do wymogów prac popularnonaukowych. W 1993 r. w tej serii wydano następujące pozycje: Jerzy Speina "Typy świata przedstawionego w literaturze"; Bohdan Rymaszewski "Toruń w czasach Kopernika", wyd. II poprawione; Bohdan Rymaszewski "Toruń in the Days of Copernicus", wyd. II poprawione; Mikołaja Kopernika "O obrotach. Księga pierwsza", wyd. II poprawione; Cecylia Iwaniszewska "Astronomia Mikołaja Kopernika", wyd. III. W przygotowaniu znajduje się osiem pozycji.

VII. Wydziały

WYDZIAŁ I – NAUK HISTORYCZNYCH. Przewodniczącym Wydziału był prof. dr Stanisław Salmonowicz, sekretarzem prof. dr Janusz Tandecki. Wydział odbył dwa posiedzenia naukowe i trzy administracyjne, na których omówiono i przyjęto do druku dwie prace.

1. KOMISJA HISTORYCZNA pracowała pod kierunkiem prof. dr. Janusza Małka. Sekretarzem był dr Roman Czaja. Komisja odbyła dwa posiedzenia naukowe.

2. KOMITET REDAKCYJNY "FONTES". Przewodniczącym był prof. dr Zenon H. Nowak, a członkami: prof. dr Stefan Cackowski i prof. dr Ryszard Kozłowski. W serii "Fontes" ukazała się "Księga ławnicza Starego Miasta Torunia", cz. II (1444–1456), wyd. Karola Ciesielska i Janusz Tandecki. W druku znajdują się "Akta stanów Prus Królewskich", t. VIII (1520–1526), wyd. Irena Janosz-Biskupowa i Marian Biskup, z kolei do druku w Wydawnictwie Sejmowym przekazane zostały "Protokoły Rady Stanu Księstwa Warszawskiego", t. III, przygotowane przez Tadeusza Mencla i Mariana Kallasa. W opracowaniu redakcyjnym znajdowała się "Księga czynszów fary chełmińskiej (1435–1496)", przygotowana do druku przez Zenona H. Nowaka i Janusza Tandeckiego. Komitet odbył jedno posiedzenie w dniu 7 XII 1993 r., na którym omawiano sprawy wydawnicze.

3. KOMITET REDAKCYJNY "ROCZNIKÓW TNT". Przewodniczącym Komitetu był prof. dr Antoni Czacharowski, członkami prof. dr Jacek Staszewski i prof. dr Mieczysław Wojciechowski. W tej serii nie ukazała się w 1993 r. żadna praca. W przygotowaniu znajdują się jednak następujące pozycje: Jan Wroniszewski "Ród Rawiczów", cz. II, Krzysztof Mikulski "Osadnictwo wiejskie województwa pomorskiego od poł. XVI do końca

XVII w." oraz "Zakon krzyżacki wobec społeczeństwa państwa pruskiego" pod redakcją Zenona H. Nowaka.

4. KOMITET REDAKCYJNY "PRAC ARCHEOLOGICZNYCH". Komitet pracował pod kierunkiem prof. dr Jadwigi Chudziakowej. Członkami byli: prof. dr Krystyna Przewoźna i prof. dr Jerzy Olczak, sekretarzem zaś dr hab. Andrzej Kola.

5. KOMITET REDAKCYJNY "ZAPISEK HISTORYCZNYCH". Przewodniczącym był prof. dr Marian Biskup, członkami: prof. dr Stefan Cackowski, doc. dr Karola Ciesielska, prof. dr Antoni Czacharowski, doc. dr hab. Jerzy Dygdała, prof. dr Zenon H. Nowak, prof. dr Kazimierz Wajda, prof. dr Mieczysław Wojciechowski, a sekretarzami dr Magdalena Niedzielska i dr Wojciech Stanek. Komitet odbył cztery posiedzenia, na których zatwierdzano do druku zawartość kolejnych numerów kwartalnika. W 1993 r. ukazały się następujące numery "Zapisek Historycznych": t. 58, z. 1, 2-3, 4.

WYDZIAŁ II – FILOLOGICZNO-FILOZOFICZNY. Przewodniczącym Wydziału był prof. dr Artur Hutnikiewicz, zastępcą prof. dr Bożena Osmólska-Piskorska, a sekretarzem prof. dr Teresa Friedelówna.

1. KOMISJA FILOLOGICZNA. Przewodniczącym Komisji był prof. dr Wojciech Gutowski, sekretarzem dr Maria Frankowska. Odbyły się trzy posiedzenia naukowe i administracyjne. Komisja współpracowała z Towarzystwem Miłośników Języka Polskiego, Towarzystwem Literackim im. Adama Mickiewicza, Katedrą Germanistyki UMK, Instytutem Filologii Polskiej UMK oraz Instytutem Badań Literackich.

2. KOMISJA FILOZOFICZNA. Przewodniczącym Komisji był prof. dr Lech Witkowski, zastępcą prof. dr Leon Gumański, sekretarzem zaś dr Włodzimierz Tyburski.

3. KOMISJA HISTORII SZTUKI. Przewodniczącym Komisji był prof. dr Zygmunt Kruszelnicki, sekretarzem dr Józef Poklewski. Komisja odbyła w 1993 r. siedem posiedzeń naukowych i jedno administracyjne, poświęcone przygotowaniu materiałów do IX tomu "Teki Komisji Historii Sztuki".

4. KOMISJA BIBLIOGRAFII I BIBLIOTEKOZNAWSTWA. Przewodniczącym Komisji była dr hab. Bronisława Woźniczka-Paruzel, zastępcami dr Janina Huppenthal i dr Grażyna Gzella, a sekretarzem mgr Maria Strutyńska. Komisja odbyła dwa posiedzenia naukowe i jedno administracyjne. W okresie sprawozdawczym współpracowała z Książnicą Miejską w Toruniu, m.in. przy organizacji obchodów 70-lecia utworzenia tej placówki.

5. KOMITET REDAKCYJNY "PRAC WYDZIAŁU FILOLOGICZNO-FILOZOFICZNEGO". Przewodniczącym Komitetu był prof. dr Marian Szarmach,

a członkami: prof. dr Leon Gumański, prof. dr Zygmunt Kruszelnicki, prof. dr Krystyna Jakowska, prof. dr Krystyna Kallas i doc. dr Czesław Niedzielski.

WYDZIAŁ III – MATEMATYCZNO-PRZYRODNICZY. Przewodniczącym Wydziału był prof. dr Lech Jacuński. Wydział odbył jedno posiedzenie administracyjne w dniu 16 XII 1993 r., na którym przyjęte zostały sprawozdania z działalności komisji wydziałowych oraz omawiano sprawy organizacyjne Walnego Zgromadzenia Członków Towarzystwa.

1. KOMISJA ASTRONOMICZNA. Przewodniczącą Komisji była prof. dr Stefania Grudzińska, a sekretarzem dr Cecylia Iwaniszewska.

2. KOMISJA GEOGRAFICZNO-GEOLOGICZNA pracowała pod kierunkiem prof. dr. Władysława Niewiarowskiego. Sekretarzem Komisji był dr Mieczysław Sinkiewicz. Odbyły się dwa posiedzenia naukowe.

3. KOMISJA NAUK MEDYCZNYCH. Przewodniczącym był prof. dr Waldemar Jędrzejczyk, zastępcą dr nauk med. Lech Bieganowski, sekretarzem dr nauk med. Tadeusz Filipiak. W 1993 r. odbyło się pięć posiedzeń naukowych i dwa administracyjne.

4. KOMITET REDAKCYJNY "STUDIA SOCIETATIS SCIENTIARUM TORUNENSIS". Przewodniczącym Komitetu był prof. dr Jan Szupryczyński. Poszczególnymi sekcjami kierowali: prof. dr Wiesław Maik (Sectio C), prof. dr Klemens Kępczyński (Sectio D), prof. dr Melityna Gromadska (Sectio E), dr Cecylia Iwaniszewska (Sectio F), dr nauk med. Lech Bieganowski (Sectio H). W serii "Studia Societatis Scientiarum Torunensis" ukazały się w 1993 r. dwie pozycje: Arnolda Drozdowskiego i Elżbiety Zawiei "Wpływ hibernacji na strukturę histologiczną przewodu pokarmowego *Lymnaea stagnalis*" oraz Jerzego Fedorowicza "Antropogeniczne przeobrażenia środowiska geograficznego na terenie miasta Torunia".

WYDZIAŁ IV – NAUK PRAWNYCH, SPOŁECZNYCH I EKONOMICZNYCH. Wydział pracował pod kierunkiem prof. dr. Kazimierza Lubińskiego. Zastępcą był prof. dr Janusz Czarnek, sekretarzem zaś prof. dr Krystyna Kamińska.

1. KOMITET REDAKCYJNY "STUDIA IURIDICA". Przewodniczącym był prof. dr Jan Głuchowski, a członkami: prof. dr Marian Kallas i prof. dr Eugeniusz Ochendowski.

2. KOMISJA EKONOMICZNA. Przewodniczącym był doc. dr Janusz Czarnek, sekretarzem dr Anna Maria Karwowska. Komisja odbyła jedno posiedzenie naukowe – 24 II 1993 r. oraz posiedzenie administracyjne – 10 IX 1993 r., na którym omówiono kierunki pracy Komisji i dokonano wyboru przewodniczącego. Nowym przewodniczącym Komisji został prof. dr hab. Wojciech Kosiedowski.

VIII. Konferencje naukowe i popularyzacja nauki

W 1993 r. Towarzystwo Naukowe było współorganizatorem następujących konferencji naukowych i wykładów publicznych:

- 12 III – wykład prof. dr. Mariana Biskupa pt. "Toruń – miasto rodzinne Mikołaja Kopernika",
- 23 IV – wykład dr. Cecylii Iwaniszewskiej pt. "Astronomia Mikołaja Kopernika",
- 6 XI – sesja naukowa z okazji 750-lecia ustanowienia diecezji chełmińskiej,
- 3 XII – sesja naukowa z okazji 70-lecia Książnicy Miejskiej w Toruniu,
- 10–11 XII – konferencja naukowa pt. "II rozbiór Polski i Pomorze pod władzą pruską".

IX. Krajowa i zagraniczna wymiana wydawnictw

	1992	1993
1. Liczba krajów, z którymi prowadzona jest wymiana wydawnictw	28	28
2. Liczba kontrahentów wymiany zagranicznej	216	215
3. Liczba kontrahentów wymiany krajowej	78	77
4. Liczba egzemplarzy wydawnictw TNT wysłana kontrahentom zagranicznym	1084	1115
5. Liczba egzemplarzy wydawnictw TNT wysłana kontrahentom krajowym	437	289
6. Liczba egzemplarzy otrzymanych od instytucji zagranicznych (z wymiany)	1691	1521
a) wydawnictwa otrzymane z zagranicy jako bezpłatne dary	34	30
7. Książki otrzymane w ramach wymiany od instytucji krajowych	443	545

X. Sprzedaż wydawnictw

W 1993 r. Towarzystwo uzyskało ze sprzedaży wydawnictw własnych 103 mln zł. Wydawnictwa TNT można było nabyć w siedzibie Towarzystwa przy ul. Wysokiej 16, w toruńskich księgarniach naukowych oraz

w niektórych księgarniach w Warszawie, Gdańsku, Poznaniu i Krakowie. Sprzedaż pozycji popularnonaukowych prowadziły także inne księgarnie toruńskie. W dalszym ciągu stałą sprzedazą wydawnictw TNT zajmowała się księgarnia Ośrodka Rozpowszechniania Wydawnictw Naukowych PAN w Warszawie.

XI. Pracownia Mikrofilmowa i Fotograficzna

Pracownia wykonała w 1993 r. 69 192 zdjęcia negatywowe, 536 diapozytywów oraz 342 fotokopie. Wykonywała ona mikrofilmy i fotokopie materiałów naukowych i archiwalnych dla instytucji krajowych i zagranicznych, a także dla indywidualnych badaczy. Większość prac wykonano w ramach stałej umowy z Towarzystwem Genealogicznym stanu Utah.

XII. Zbiory archiwalne i muzealne TNT

Zbiory akt i dokumentów TNT oraz materiały archiwalne przekazane Towarzystwu przez różne osoby tworzą oddzielny depozyt i zespół w Archiwum Państwowym w Toruniu. Fragmenty zbiorów archiwalnych znajdują się również w Książnicy Miejskiej im. Mikołaja Kopernika w Toruniu. Akta przechowywane są też w archiwum własnym TNT. Pozostałości dawnych zbiorów muzealnych, gromadzonych od początku istnienia Towarzystwa i eksponowanych w latach zaboru pruskiego w siedzibie TNT przy ul. Wysockiej 16, znajdują się obecnie w depozycie Muzeum Okręgowego w Toruniu. Na zbiory te składają się:

- malarstwo, rzeźba, rzemiosło artystyczne, militaria, meble i inne przedmioty zabytkowe – 183 eksponaty,
- obiekty archeologiczne – 574 eksponaty,
- stare grafiki w różnych technikach (w większości z darów W. Amrogowicza) – 345 pozycji,
- obiekty numizmatyczne – 2919 pozycji.

Niektóre obiekty muzealne i zabytki sztuki, przechowywane w magazynach własnych, uzupełnione wycofanymi z depozytu muzealnego lub wypożyczonymi z Muzeum Okręgowego, posłużyły do wystroju pomieszczeń gmachu TNT.

Do zasobów TNT należy również zbiór malarstwa i grafiki przekazany Towarzystwu w testamencie przez prof. dr. Konrada Górskiego. Zakończona została inwentaryzacja archiwum Profesora i jego księgozbioru. Rozpoczęto zaś prace nad utworzeniem katalogów.

XIII. Biblioteka Towarzystwa Naukowego

W 1993 r. Towarzystwo Naukowe przekazało do swojego księgozbioru znajdującego się w depozycie w Książnicy Miejskiej 3155 woluminów z wymiany, zakupów, darów i wydawnictw własnych. Księgozbiór ten liczył na koniec roku 80 993 woluminy. W bibliotece podręcznej TNT znajdowało się 1965 pozycji. Księgozbiór prof. dr. Konrada Górskiego obejmował 11 065 książek. Łącznie zbiory Towarzystwa liczą 94 022 pozycje.

XIV. Personel etatowy

W dniu 31 XII 1993 r. skład pracowników etatowych TNT był następujący:

mgr Jan Pronobis – dyrektor Biura

Krystyna Jaworska – główna księgowa (niepełny etat)

mgr Bożena Sołtys – kierownik Redakcji

Malgorzata Dykier – starszy instruktor (kancelaria)

Grzymisław Jasiński – kierownik Pracowni Mikrofilmowej

Aleksandra Pałuba – laborant w Pracowni Mikrofilmowej

Danuta Helement – wymiana wydawnictw (niepełny etat)

Kazimierz Jaskólski – magazynier i intendent (niepełny etat)

Grażyna Lenkiewicz – sprzątaczką (niepełny etat)

Alicja Zawadzka – sprzątaczką (niepełny etat).

Sekretarz Generalny TNT

(-) *Prof. dr Mirosław Nesterowicz*

Prezes TNT

(-) *Prof. dr Marian Biskup*

S P R A W O Z D A N I E

Z GOSPODARKI FINANSOWEJ TOWARZYSTWA

ZA ROK 1993

A. DOCHODY:	mln zł
Dotacje i subwencje celowe na działalność statutową	
1. Komitet Badań Naukowych – Warszawa	235
dofinansowanie druku prac:	
"Zapiski Historyczne" t. 58 z. 1-4	100

	"Prokuratura Sądu Kasacyjnego" – autor W. Sobociński	25
	"Osadnictwo wiejskie" – autor K. Mikulski	45
	dofinansowanie na wymianę wydawnictw	65
2.	Uniwersytet Mikołaja Kopernika – Toruń	129
	częściowe dofinansowanie druku prac:	
	"Typy świata przedstawionego..." – autor J. Speina	10
	"Wojna pamfletów..." – autor E. Mallek	15
	"Twórczość narracyjna" – autor J. Smulski	22
	"Wenecja..." – autor W. Szyszkowski	45
	"Ród Rawiczów" cz. 2 – autor J. Wroniszewski	15
	"Zakon krzyżacki" red. Z. H. Nowak	7
	"W poszukiwaniu jedności..." – autor A. Madyda	15
3.	Urząd Miejski w Toruniu	110
	dofinansowanie druku prac:	
	album "Toruń i torunianie na dawnej fotografii"	30
	2 pozycje "Biblioteczki Kopernikańskiej"	80
4.	Urząd Wojewódzki w Toruniu	
	dofinansowanie na opracowanie zbiorów biblioteki prof. K. Górskiego	18
5.	Genealogical Society of Utah – przedpłata	48
6.	Dochody własne	991
	sprzedaż usług Pracowni Mikrofilmowej	171
	sprzedaż własnych wydawnictw	130
	wpływy z wynajmu pomieszczeń TNT	58
	wpływy z wynajmu Sali Kolumnowej i pokoju	16
	wpływy z tyt. składek członkowskich	12
	wpływy z tyt. dobrowolnej wpłaty przez:	
	p. Gustawa Wawrzyńskiego	10
	p. Zbigniewa Berenta	1
	dochody z tyt. odsetek od lokat terminowych	593
	Ogółem dochody:	1531
<hr/>		
B.	WYDATKI:	mln zł
1.	Wynagrodzenia	754
	osobowe	445
	bezosobowe	309
	w tym honoraria	133

W dniu 31 XII 1993 r. Towarzystwo liczyło 521 członków; w ciągu

2.	Narzut na wynagrodzenia składka ZUS 45%, FP 3%, odpisy na ZFS i ZFM	215
3.	Podróże służbowe	16
4.	Usługi obce	250
	wydawnicze	171
	opłaty pocztowe	28
	opłaty telefoniczne	20
	konserwacja i naprawy	31
5.	Zużycie materiałów i energii	130
	energia elektryczna	8
	energia cieplna	43
	materiały do produkcji	58
	materiały na potrzeby adm.-gospod.	21
6.	Pozostałe wydatki	39
	wymiana wydawnictw	30
	egz."Sprawozdań" dla członków TNT	6
	podatek od nieruchomości i gruntów	3
	Ogółem wydatki:	<u>1404</u>

C.	MAJĄTEK TRWAŁY	965
	Budynek	749
	Urządzenia techniczne, maszyny	200
	Wartości niemiat. i prawne	16

D.	MAJĄTEK OBROTOWY	3027
	Zapasy	1236
	Należności	143
	Środki pieniężne	1648
	Kasa	6
	R-k bieżący	31
	Inne r-ki bankowe	1611
	Ogółem wartość majątku C + D:	<u>3992</u>

Główny Księgowy
(-) *Krystyna Jaworska*

Skarbnik TNT
(-) *Prof. dr hab. Andrzej Borodo*

P R O T O K Ó Ł
Z POSIEDZENIA KOMISJI REWIZYJNEJ
W DNIU 15 II 1994 r.

Komisja Rewizyjna w składzie: prof. dr hab. Janusz Bieniak i prof. dr hab. Bogumił Brzeziński, w obecności głównej księgowej Krystyny Jaworskiej, przeprowadziła statutową kontrolę działalności Towarzystwa Naukowego w Toruniu za okres od 1 I do 31 XII 1993 r.

Główna księgowa przedstawiła przychody i rozchody oraz stan finansowy Towarzystwa. Przychody powstały zarówno ze źródeł własnych, w szczególności z tytułu odsetek od lokat terminowych (593 miliony) oraz sprzedaży wydawnictw (130 mln) i usług Pracowni Mikrofilmowej (171 mln), jak i dotacji przeznaczonych na wydawnictwa, przede wszystkim Komitetu Badań Naukowych (235 mln), a także UMK (129 mln) i Urzędu Miejskiego w Toruniu (110 mln). Na szczególną uwagę zasługuje znów dobre gospodarowanie lokatami pieniężnymi, które przyniosły w roku sprawozdawczym przychód w wysokości 593 mln zł.

W 1993 roku ukazało się 12 pozycji (9 książek oraz 3 zeszyty "Zapisek Historycznych") o łącznej objętości 136 arkuszy drukarskich. Jest to mniej niż w roku ubiegłym, przy czym znaczny wpływ ma na to fakt ukazania się dużej pozycji (M. Biskup i I. Janosz-Biskupowa *Akta Stanów Prus Królewskich* t. 8, 40 arkuszy drukarskich), dopiero w pierwszych dniach marca 1994 r. Zgodnie z zaleceniem poprzedniego posiedzenia Komisji Rewizyjnej Towarzystwo wznowiło "Biblioteczkę Kopernikańską", w ramach której ukazała się pozycja: B. Rymaszewski *Toruń w czasach Kopernika*, wyd. 3, w dwóch wersjach językowych: polskiej i angielskiej. Z pewnym opóźnieniem ukazały się następne publikacje w tej serii: C. Iwaniszewska *Astronomia M. Kopernika*, wyd. 3 oraz *Mikołaja Kopernika "O obrotach Księga pierwsza"*, wyd. 2. Spośród innych pozycji należy wyróżnić wydanie cz. 2 *Księgi ławniczej Starego Miasta Torunia (1444-1456)* (Karola Ciesielska, Janusz Tandecki) oraz pracę *Szlachta i ziemiaństwo na Pomorzu w dobie nowożytnej* pod red. Jerzego Dygdały. Liczba pracowników wynosi nadal 10 osób, z czego 5 osób na pełnym etacie i 5 na niepełnym. W tej liczbie 1 osoba zatrudniona jest na umowie-porozumieniu z Państwowym Funduszem Rehabilitacyjnym Osób Niepełnosprawnych. Towarzystwo stworzyło dla niej nowe stanowisko pracy (obsługa komputerowego składu tekstów). Fundusz zwraca koszty zorganizowania stanowiska i wynagrodzenie tej osoby.

W dniu 31 XII 1993 r. Towarzystwo liczyło 521 członków: w ciągu

roku zmarło 6, skreślono na własną prośbę 3 osoby, a przyjęto 9 nowych członków.

Ze składek członkowskich wpłynęło 12 mln zł, a zaległość wynosi 20 300 000 zł. Zaległości w stosunku do roku ubiegłego wzrosły więc poważnie (więcej niż 3 lata zalegają z płaceniem składek 74 osoby, przy czym najdalszym terminem zaległości jest rok 1984, od którego nie płaci składek 5 członków). Komisja Rewizyjna proponuje, aby Zarząd skreślił tych 5 członków natychmiast, do pozostałych 69 skierował natomiast monity, dając im 3-miesięczny termin na uregulowanie zaległości. Pewnym kontrastem w stosunku do zjawiska teraz omówionego jest postawa darczyńcy, zmarłego niedawno p. Gustawa Wawrzyńskiego, który nie będąc nawet członkiem ofiarował Towarzystwu w ubiegłym roku 10 mln zł, oraz p. Zbigniewa Berenta, który ofiarował 1 mln zł.

Komisja zgłasza ponowny postulat wydania przewodnika po Toruniu na odpowiednim poziomie merytorycznym i graficznym, gdyż obecnie na rynku takiego wydawnictwa nie ma.

Reasumując, Komisja stwierdza, że Zarząd Towarzystwa oraz podległe mu komórki organizacyjne pracowały w okresie sprawozdawczym sprawnie i wydajnie, uzyskując mimo ogólnie trudnej sytuacji wyniki zasługujące na aprobatę. W związku z tym Komisja stawia wniosek o udzielenie Zarządowi absolutorium.

Członkowie Komisji

(-) *Doc. dr Krystyna Podlaszewska*

(-) *Prof. dr Bogumił Brzeziński*

Przewodniczący Komisji

(-) *Prof. dr Janusz Bieniak*

ZMIANY W SKŁADZIE TOWARZYSTWA

NOWI CZŁONKOWIE WYDZIAŁÓW

Arnold Udo, prof. dr, profesor uniwersytetu w Bonn, Bad Münstereifel-Houverath, Eichenerstr. 32.

Boockmann Hartmut, prof. dr, profesor uniwersytetu Humboldta w Berlinie, Göttingen, Calsowstr. 33.

Pawlikowski Tadeusz, dr hab., adiunkt w Zakładzie Ekologii Zwierząt Instytutu Biologii i Ochrony Środowiska UMK, Toruń, Buszczyńskich 13 m. 2.

Wierzchosławski Szczepan, doc. dr hab. w Zakładzie Historii Pomorza i Krajów Bałtyckich Instytutu Historii PAN, Toruń, Matejki 55 m. 12.

NOWI CZŁONKOWIE ZWYCZAJNI

- Bogłowska Anna, mgr, kustosz w Bibliotece Uniwersyteckiej UMK, Toruń, Mickiewicza 55A m. 11.
- Bogucki Andrzej, mgr, Bydgoszcz, Klimka Bachledy 2 m. 20
- Grześ Marek, prof. dr hab., Zakład Hydrologii i Gospodarki Wodnej Instytutu Geografii UMK, Ciechocinek, Topolowa 4.
- Janowski Marian, dr nauk med., Toruń, Rydygiera 16G m. 91.
- Jasińska-Szetela Marta, dr nauk med., Toruń, Szosa Chełmińska 219 m. 1.
- Kowalewski Witold, dr nauk med., Bydgoszcz, Podhalańska 8 m. 4.
- Maj Kamila, mgr, st. kustosz dypl. w Bibliotece Uniwersyteckiej UMK, Toruń, Św. Józefa 9D m. 46.
- Sadurski Andrzej, prof. dr hab., kierownik Zakładu Geologii Instytutu Geografii UMK, Toruń, Kraszewskiego 22 m. 11.
- Zaborska Urszula, mgr, kierownik Sekcji Zbiorów Pomorzoznawczych Biblioteki Uniwersyteckiej UMK, Toruń, Niesiołowskiego 18A m. 23.

Zmarli:

Inż. Kazimierz Bystram
Prof. dr Stanisław Gierszewski
Mgr Konstanty Lyskowski
Prof. dr Juliusz Narębski
Prof. dr Zdzisław Pazdro
Prof. dr Jerzy Rayski

II

SPRAWOZDANIA Z POSIEDZEŃ

W Y D Z I A L I

NAUK HISTORYCZNYCH

Posiedzenie naukowe dnia 18 V 1993 r.

Jarosław W e n t a przedstawił przygotowane wspólnie z Janem W r o n i s z e w s k i m wydawnictwo źródłowe: *Corpus Inscriptioinum Poloniae*, t. 9, woj. olsztyńskie, z. 1 *Lubawa i okolice*.

Dziewiąty tom "Corpus Inscriptioinum Poloniae" ma objąć swym zakresem obszar dzisiejszego województwa olsztyńskiego. Podział na obecne województwa przy wydawaniu inskrypcji wynika z koncepcji przyjętej przez ośrodek lubelski koordynujący wydawanie inskrypcji dla całej Polski. Te założenia w naszym przypadku są niepraktyczne. Rzeczpospolita była bowiem tworem złożonym kulturowo i etnicznie, co obserwujemy m.in. na terenie Prus Królewskich i Książęcych. Korzystniej byłoby przyjąć podział na województwa Rzeczypospolitej. Skoro jednak ukazała się już spora liczba zeszytów w ramach wojewódzkiej koncepcji podziału terytorialnego, wydawcom nie pozostało nic innego jak dostosowanie się do przyjętych założeń, starano się jednak zarazem koncepcje te modernizować i dostosowywać do pruskiej specyfiki. W ramach woj. olsztyńskiego wydawcy wyodrębnili więc trzy obszary zgodnie z historycznymi podziałami. Na pierwszy zeszyt składają się inskrypcje z lubawskiego dominium biskupów chełmińskich. Drugi zeszyt obejmie inskrypcje Prus Książęcych, trzeci zaś inskrypcje warmińskie. Na terenie województwa obserwujemy bowiem zróżnicowanie inskrypcji w zależności od obszaru. Wyraźnie wyróżnia się obszar Prus Książęcych ze względu na dominujący język niemiecki i różne formy fraktury obecne w piśmie epigraficznym. Trzeba zaznaczyć tutaj

wpływ na charakter zabytków religii protestanckiej z właściwą jej liturgią słowa. Objawia się to m.in. w wystroju kościołów, zwłaszcza w okresie baroku. Zwraca uwagę dekoracyjna funkcja fraktury. Na Warmii i w ziemi lubawskiej dominowały łacina i od XVIII w. język polski. Fraktura na tych obszarach nie odgrywała żadnej roli, dominowała natomiast kapitała humanistyczna i barokowa.

Granica chronologiczna publikowanych zabytków to rok 1800, zgodnie z założeniami przyjętymi dla całej serii "Corpus Inscriptionum Poloniae". Dla Prus jest to data oczywiście czysto umowna.

Zależnie od terytorium mamy do czynienia z różnym stanem zachowania zabytków epigraficznych. Na stan ich zachowania miały oczywisty wpływ działania wojenne w 1945 r. oraz przemieszczenia ludności organizowane po drugiej wojnie światowej. Przemieszczenia ludności nie dotknęły oczywiście polskiej etnicznie ziemi lubawskiej. Protestantkie parafie mazurskie ulegały likwidacji wskutek emigracji parafian jeszcze w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. Obserwujemy tutaj straty w argenteriach, a nawet i w dzwonach kościelnych. Zjawisko emigracji ludności na Warmii nie łączyło się jednak ze stratami w zabytkach, zwłaszcza jeżeli chodzi o czasy najnowsze. Problem strat w zabytkach epigraficznych nie ogranicza się oczywiście do czasów najnowszych. Nie sposób stwierdzić, jakie straty poniosły kościoły ziemi lubawskiej w trakcie wojny 13-letniej.

Symptomatyczne jest to, że dla okresu krzyżackiego inskrypcji praktycznie w ziemi lubawskiej nie ma. Sporo wiadomości mamy na temat klęsk żywiołowych. Pożary strawiły kościół św. Anny w Lubawie w XVI w., dwukrotnie w 1533 i 1545 r., kościół św. Jerzego na przedmieściach lubawskich został zniszczony w czasie potopu szwedzkiego. Działania wojenne w trakcie kampanii napoleońskiej przyniosły rabunki argenteriów. Duże straty w dzwonach poniosły kościoły w trakcie I i II wojny światowej. Metal zużywano na potrzeby wojny. W ten sposób kościoły utraciły niejednokrotnie całość zabytkowych dzwonów. Odrębny problem to zasób srebrnych tabliczek wotywnych. Zwyczaj składania wotów na ołtarzach, rozwijający się zwłaszcza w okresie potrydenckim, powodował napływanie znacznych ilości tabliczek. Wota to pojęcie oczywiście szersze niż srebrne tabliczki wotywny. Do ogólnie przyjętej praktyki należało zużywanie wotów na cele kościelne. Regulowały te sprawy zarządzenia biskupie, aby wota przez jakiś czas pozostawiano na ołtarzu jako świadectwo kultu. Gustaw Liek w końcu XIX w. wyliczył w kościele św. Anny 158 srebrnych napisowych tabliczek wotywnych do roku 1800. W chwili obecnej jest ich 103. Najstarsza pochodzi z 1593 r. Od 1616 r. zachowane są coroczne wota miasta Lubawy. Jest to zbiór unikatowy w skali ogólnopolskiej. Uważana

za najstarszą srebrna plakietka z Częstochowy pochodzi z 1621 r. Nie sposób oczywiście tabliczek przypisać poszczególnym ołtarzom czy czczonej od przełomu XVII/XVIII w. figurce NMP. Zwraca uwagę bardzo niewielki w porównaniu z innymi ziemiami Polski stan tablic epitafijnych i płyt nagrobnych. Są to 4 płyty na 191 inskrypcji. Częściowo może się to wiązać ze stanem zachowania zabytków. Trzeba jednak zaznaczyć, że Lubawa była miastem stosunkowo niewielkim, mieszczanie zaś nie dysponowali kapitałami niezbędnymi do czynienia poważniejszych fundacji. Bardzo istotne jest to, że Lubawszczyzna to dominium biskupie praktycznie bez szlachty posesjonatów. To fundacje szlacheckie sprawiły, iż na zasób epigrafiki małopolskiej w 40–60% składają się tablice nagrobne i epitafia (w ziemi łączyckiej i sieradzkiej 20–25%).

Prace podejmowane w ramach "Corpus Inscriptionum Poloniae" (nad wydawaniem inskrypcji z terenu Prus pracuje także ośrodek gdański) były, jeżeli chodzi o Prusy, poprzedzone starszymi inicjatywami. W 1934 r. akademie heidelberska, berlińska, lipska, monachijska i wiedeńska zaakceptowały na bazie wcześniejszych prac Wernera Panzera dokładny plan edycji inskrypcji Niemiec. W ramach serii "Die Deutsche Inschriften" berliński ośrodek miał wydawać inskrypcje Brandenburgii, Pomorza i Prus. Brak jest jednak śladów działalności ośrodka berlińskiego w tej materii. Poza berlińską akademią działał Bernhard Schmidt, który w 1934 r. dokonał pierwszej wrywkowej analizy inskrypcji z Prus (B. Schmidt, *Die Inschriften des deutschen Ordenslandes Preussens bis zum Jahre 1466*, Halle 1935). Edycje inskrypcji występowały przy okazji prac nad regionalnymi monografiami, historiami miast czy rodzin arystokratycznych. W przypadku Lubawy należy wymienić pracę Gustawa Lieka poświęconą dziejom Lubawy. Liek szeroko wykorzystywał i publikował inskrypcje z powodu braku materiału rękopiśmiennego (ratusz z księgami miejskimi spłonął w 1724 r.). Próby te były właściwe metodycznie końcowi XIX wieku. Liek nie rozwiązywał skrótów i osób, miał wyraźne kłopoty z językiem polskim. Część odczytów Lieka poprawił Heise, wydawca dzieła poświęconego inventaryzacji zabytków w prowincji Prusy Zachodnie. Inskrypcje lubawskie publikowało także dzieło *Dziecezja chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny*, Pelplin 1928. Nie można także zapomnieć pracy poświęconej inskrypcjom na dzwonach – Romualda Frydrychowicza – publikowanej na łamach "Roczników TNT".

Ogromna większość obiektów z inskrypcjami pochodzi z XVII w. (73) i XVIII (100). Z wieków XV i XVI mamy tylko 4 i 11 obiektów. Wszystkie inskrypcje pochodzą z obiektów sakralnych. Ponad 75% zostało zredagowanych po łacinie. Sporo inskrypcji zawiera elementy języka łacińskiego przy

polskim czy niemieckim napisie. Największa liczba inskrypcji nielacińskich pochodzi z XVII w. (15:73) i XVIII (14:100). Największa liczba napisów niemieckich (6) przypada także na XVII stulecie. Najdawniejszym zabytkiem, na którym pojawił się język polski, jest płyta fundacyjna z kaplicy Mortęskich w kościele św. Anny w Lubawie, powstałej około 1625 r. Pozycję łaciny podkreślić musi fakt, że spośród kilkudziesięciu tabliczek wotywnych, których ofiarodawcą było miasto Lubawa, jedynie dwie nie zawierają inskrypcji wyłącznie łacińskiej.

Wśród zabytków dominują naczynia liturgiczne oraz tabliczki wotywne, na których napisy zostały wykonane techniką rycia. Około 75% inskrypcji wykonano pismem majuskulnym. Notujemy tylko dwa przypadki użycia majuskuły gotyckiej i jeden pisma mieszanego gotycko-humanistycznego. Dominuje oczywiście kapitała. W literaturze wyodrębnia się tzw. kapitałę barokową, którą w naszym przypadku sporządzono ogromną większość napisów. Zestaw stosowanych znaków skróceniowych jest bardzo ubogi. Często abrewiacji nie zaznaczano lub czyniono to nieregularnie. Dość rzadko stosowano ligatury, a wyjątkowo tylko enklawy. Skromny jest również zestaw dewizorów.

Na tom składają się wstęp, edycja 191 inskrypcji, 50 zdjęć, indeksy osobowy i rzeczowy. Trzeba zaznaczyć, że w "Die Deutsche Inschriften" każda inskrypcja zaopatrzona jest w zdjęcia. W "Corpus Inscriptionum Poloniae" planowano wydawanie zeszytów z podobiznami inskrypcji. Ostatecznie ustaliła się praktyka zaopatrywania edycji w wybór podobizn. Do tej koncepcji nawiązuje zasada przyjęta dla województwa olsztyńskiego.

Posiedzenie naukowe dnia 13 XII 1993 r.

Zenon Hubert Nowak przedstawił pracę zbiorową: *Zakon krzyżacki wobec społeczeństwa państwa pruskiego.*

(Praca przewidziana do druku w "Rocznikach TNT").

POSIEDZENIA KOMISJI HISTORYCZNEJ

Posiedzenie naukowe dnia 22 III 1993 r.

Emilia Denkiewicz-Szczepaniak: *Polacy w Organizacji Todta na terenie Skandynawii w latach 1941-1945.*

Organizacja Todta była na pół militarną hitlerowską organizacją budowlaną, założoną przez inżyniera dr. Fritza Todta w latach trzydziestych XX w. Podczas II wojny światowej pracowała ona dla potrzeb operacyjnych Wehrmachtu. Począwszy od 1942 r. uległy rozszerzeniu jej ramy organizacyjne. Na poszczególnych terytoriach okupowanych powstały tzw. Grupy Operacyjne (Einsatzgruppe, w skrócie EG), które podlegały Centrali OT z siedzibą w Berlinie.

Teren Skandynawii obejmowała Grupa Operacyjna określona mianem "Wiking" (w skrócie EG Wiking). Do jej obszaru działania należały Norwegia, Dania i Finlandia. Działalność EG Wiking związana była z planami Hitlera włączenia krajów skandynawskich do "Wielkogermańskiej Rzeszy", jak również z bieżącym zaopatrzeniem walczącej w Finlandii Armii Lapland. Prócz budowanych od początku wojny umocnień obronnych (Dania i Norwegia), do głównych zadań OT należała rozbudowa i usprawnienie systemu komunikacyjnego Norwegii i Finlandii (drogi, lotniska, kolej), a także budowa suchych doków w Norwegii.

Badania nad Organizacją Todta nie zostały, jak dotąd, podjęte w polskiej literaturze historycznej. Problematyka ta nie jest znana również w historiografii skandynawskiej. Od niedawna badania w tym kierunku prowadzi niemiecki historyk wojskowości Franz Seidler. Znajdujące się w norweskim Archiwum Państwowym (Riksarkivet) zespoły akt OT stanowią cenny materiał ilustrujący nie tylko funkcjonowanie OT w Skandynawii, ale również problem wywózki oraz pracy Polaków w ramach tej organizacji na dalekiej północy. Akta norweskie zostały opracowane dopiero w końcu lat osiemdziesiątych i udostępnione historykom.

Na dokumentację OT zgromadzoną w Riksarkivet w Oslo składają się 3 zasadnicze grupy źródeł:

- 1) źródła wytworzone przez administrację centralną EG Wiking w Oslo i podległe jej jednostki lokalne, tzw. Naczelne Kierownictwa Budów (Oberbauleitung – OBL);
- 2) źródła państwowe wytworzone przez rząd norweski na emigracji w Londynie;
- 3) źródła powstałe w latach 1945–1947, wytworzone przez naczelne dowództwo sił alianckich w Oslo i norweską administrację państwową.

Do pierwszej grupy źródeł należą zbiory archiwalne kilku działów administracyjnych OT: zatrudnienia (Abteilung Arbeitseinsatz), budowy kolei (Abteilung Bahnbau), budowy dróg (Abteilung Strassenbau) oraz częściowo działu Generalnego Pełnomocnika do Spraw Budownictwa (Abteilung des Generalbeauftragten für das Bauwesen, w skrócie G. B. Bau) i działu budowlanego Luftwaffe (Bauabteilung der Luftwaffe).

Do podstawowych akt działu zatrudnienia należy kartoteka zatrudnienia (Arbeitseinsatzkartei) i zachowane częściowo listy transportowe. Pozwalają one na ustalenie liczebności Polaków w EG Wiking, jak również dostarczają informacji o strukturze zawodowej i pochodzeniu zatrudnionych. Zachowana w dużej mierze korespondencja EG Wiking z centralą OT w Berlinie i jej oddziałami budowlanymi w Skandynawii obrazuje m.in. problemy związane ze zdobywaniem siły roboczej na ziemiach polskich. Materiały o akcji werbunkowej do OT, przeprowadzonej przez filie niemieckich firm z Warszawy, Krakowa i Lwowa na terenie GG, są ciekawym elementem tego zagadnienia.

Akta dwóch kolejnych działów: budowy kolei i budowy dróg zawierają dokumenty opisujące poszczególne odcinki budowlane przydzielane różnym firmom niemieckim, rodzaj i zakres wykonywanych przez nie prac budowlanych. Znajduje się w nich także obszerna dokumentacja techniczna (projekty budowanych wiaduktów, mostów, stacji kolejowych, tuneli górskich, itp.), jak również materiały o warunkach bytowych, m.in. szkice różnych typów baraków mieszkalnych i gospodarczych. Akta te zawierają częściowo zachowane dane statystyczne o wielkości siły roboczej na poszczególnych odcinkach budowlanych.

Ostatnie dwa działy dokumentacji OT, tj. dział Generalnego Pełnomocnika Budownictwa i dział budowlany Luftwaffe stanowią materiał uzupełniający. Zawiera on informacje o przenoszeniu niektórych Polaków z budów OT do prac prowadzonych przez Wehrmacht lub cywilne firmy niemieckie, tzn. nie związane umową z OT. Do takich należały m.in. budowa schronów przeciwlotniczych w Oslo czy prace budowlane w Skaugum, koło Oslo, ówczesnej siedzibie Komisarza Trzeciej Rzeszy w Norwegii, J. Terbovena.

Druga grupa źródeł – to dokumenty rządu norweskiego na emigracji w Londynie, wytworzone przez Ministerstwo Obrony, które przy pomocy wywiadu zbierało informacje o działalności OT. Szczególnie przydatny jest tajny informator wojskowy o Organizacji Todta z 1945 r., opisujący genezę OT, jej działalność przedwojenną i dalszy rozwój podczas wojny wraz z bogatym materiałem ilustracyjnym o umundurowaniu, dystynkcjach i strukturze organizacyjnej OT. Do materiałów o charakterze informacyjnym należą też zestawienia firm niemieckich pracujących dla EG Wiking oraz wykresy ilustrujące strukturę naczelnych i terenowych władz OT w Skandynawii.

Trzecia grupa źródeł wytworzona przez dowództwo alianckich sił wojskowych i powojenną administrację rządu norweskiego daje pełny obraz dalszych losów Polaków po zakończeniu wojny. Ilustruje ona stan liczebności Polaków latem 1945 r., ich warunki bytowe, trudności władz alianckich i

norweskich związane z repatriacją oraz problemy zabezpieczenia tymczasowego pobytu w Norwegii dla tych, którzy nie wyrazili zgody na powrót do kraju. Na szczególną uwagę zasługują tu dwie kartoteki sporządzone przez aliantów: pierwsza rejestrująca Polaków, którzy wyrazili chęć powrotu do kraju, i druga dla tych, którzy pozostali tymczasowo w Norwegii. Ważnymi dokumentami są raporty i korespondencja Dyrektoriatu d/s Więźniów i Uciekinierów przy Ministerstwie Spraw Socjalnych. Dotyczą one zorganizowania opieki nad Polakami i ich wysyłki do kraju jesienią 1945 r. oraz funkcjonowania trzech polskich obozów w latach 1945–1947. Nadto są to źródła ilustrujące stanowisko władz norweskich wobec Polaków, którzy odmówili wyjazdu z Norwegii.

Ogółem ze wszystkich ziem polskich zostało wywiezionych do OT-Einsatzgruppe Wiking około 6300 Polaków. Według podziału na terytoria rozkłada się to następująco:

Generalne Gubernatorstwo	ok. 3500 osób
Kraj Warty (Wartheland)	ok. 1500 osób
Pomorze Gdańskie (Danzig–Westpreussen)	ok. 600 osób
Górny Śląsk (Ober Schlesien)	ok. 350 osób
Prusy Wschodnie (Ostpreussen)	ok. 100 osób
tzw. bezpieczeństwa z kresów i Gdańszczanie	ok. 300 osób

Ogólnie można mówić o 3 fazach poboru Polaków do OT Einsatzgruppe Wiking:

I faza – początkowa (od jesieni 1941 r. do jesieni 1942) o niewielkim ruchu osobowym, związana z organizacją robót w północnej Finlandii i Norwegii. W tym czasie przybywały tam niewielkie, kilkunastoosobowe grupki Polaków z ziem włączonych do Trzeciej Rzeszy, wraz z ich macierzystymi, niemieckimi firmami, które zawarły umowę z OT.

II faza – intensywnego poboru na podstawie wezwań imiennych w przypadku ziem wcielonych do Trzeciej Rzeszy (tj. jesień 1942–lato 1943 r.) oraz werbunku ochotników z Generalnego Gubernatorstwa, rozpoczynającego się olbrzymim transportem z dnia 25 IV 1943 r. (673 mężczyzn).

III faza – końcowa, od jesieni 1943 r. do sierpnia 1944 r., w której ostatnie pobory do OT z ziem włączonych do Trzeciej Rzeszy odbyły się późną jesienią 1943 r. W tym czasie aż do lata 1944 r. nieustannie napływała siła robocza do EG Wiking, werbowana przez firmy niemieckie na terenie Warszawy i jej okolic, w Krakowie oraz na całym Podbeskidziu, łącznie ze Lwowem i Galicją.

W Skandynawii Polacy zatrudniani byli do różnorodnych prac budowlanych. Na terenie Finlandii pracowali głównie przy wyrębie lasu, budowie

baraków, modernizacji dróg oraz przeładunku materiałów i narzędzi. W Norwegii zakres tych prac poszerzył się o najważniejszy odcinek inwestycyjny, tzn. budowę kolei północnej, gdzie pracowała większość Polaków z GG oraz ci, którzy jesienią 1944 r. zostali przeniesieni z Finlandii do Norwegii. Ponadto pewna część została włączona do budowy obiektów wojskowych. Nie stwierdzono natomiast obecności Polaków przy pracach fortyfikacyjnych OT na terenie Danii.

Zatrudnianie w OT polegało w większości przypadków na zasadzie umowy o pracę, która określała stawkę godzinową robotnika w zależności od jego kwalifikacji i według taryfy budowlanej z 11 I 1943 r. przeznaczony dla Polaków pracujących poza granicami Niemiec i GG (Polen Ausland Bautarif). Polacy zatrudnieni w OT przed 1943 r. byli różnie wynagradzani, najczęściej według obowiązującej niemieckiej taryfy budowlanej dla robotników frontowych OT. Była ona o 15% wyższa niż taryfa polska i mogła być również stosowana później tylko wobec tych Polaków, którzy potrafili udokumentować niemieckie przygotowanie do zawodu.

Wywożeni na daleką północ Polacy byli zakwaterowani w drewnianych barakach różnej wielkości. Ich warunki pracy najogólniej można określić jako bardzo trudne, spowodowane raczej niskimi temperaturami na północy Skandynawii, niż brakiem odpowiedniego sprzętu czy odzienia. Żywieni byli według dziennej normy przewidzianej dla robotników nieniemieckich, mieszczącej się w granicach od 3000 do 3300 kalorii. Była ona o około 500 kalorii niższa niż dla robotników niemieckich i volksdeutschow.

W momencie zakończenia wojny spośród około 6300 Polaków wywiezionych do Skandynawii na ewakuację w Norwegii oczekiwało około 4000. Prawie 2300 osób opuściło Skandynawię w różny sposób wcześniej, najczęściej wskutek przerzucania firm wraz z załogą do innych grup operacyjnych. Na ewakuację do kraju zdecydowało się blisko 2800 Polaków. Prawie 1200 osób pozostało w Norwegii, spośród których niewielka grupka w krótkim czasie wyjechała do innych krajów. Wiosną 1946 r. znajdowało się w Norwegii 1076 Polaków. Większość z nich wyjechała stamtąd dopiero w latach pięćdziesiątych.

Posiedzenie naukowe dnia 17 V 1993 r.

Mirosław G o l o n: *Deportacje ludności polskiej z Pomorza do ZSRR w 1945 r.*

Wkraczające na teren Pomorza wojska radzieckie kończyły długi okres okupacji. Wbrew nadziejom znacznej części ludności pierwsze miesiące

1945 r. nie zapoczątkowały powrotu w pełni niepodległej Polski. Istotniejsze jednak od faktu tworzenia promoskiewskich struktur nowej polskiej władzy stały się wydarzenia pierwszych miesięcy 1945 r., których bolesne lub tragiczne skutki dotknęły kilkanaście tysięcy polskich rodzin. Deportacje co najmniej kilkunastu tysięcy Pomorzan do ZSRR spowodowały, że dla bardzo wielu mieszkańców wojna, a ściślej jej najboleśniejsze skutki, czyli utrata (czasowa lub trwała) najbliższych, przedłużyła się co najmniej o kilka miesięcy.

Należy zaznaczyć, że podobne wywózki cywilnej ludności do obozów pracy w ZSRR znaczyły w latach 1944–45 szlak bojowy Armii Czerwonej, tak na ziemiach polskich, jak i w innych krajach Europy Wschodniej, i pomorskie deportacje nie były jakimś pojedynczym działaniem represyjnym NKWD. Pomijając deportacje przeprowadzane we wschodniej i centralnej Polsce w 1944 r., na ziemiach polskich wyzwolanych w 1945 r. największą skalę ilościową miały wywózki polskiej ludności z Górnego Śląska. Objęły one prawdopodobnie ponad 25 tysięcy osób. Drugim poważnie dotkniętym regionem było Pomorze.

Podstawą prawną tej akcji był najprawdopodobniej rozkaz nr 0016 o oczyszczeniu z wrogich elementów tyłów poszczególnych frontów Armii Czerwonej, podpisany 11 I 1945 r. przez ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRR Ławrientija Berię. Pojęcie "wrogich elementów" zostało przez władze radzieckie rozciągnięte nie tylko na rzeczywistych współpracowników okupanta, ale także na osoby, które nie stanowiły żadnego zagrożenia dla zaplecza radzieckich frontów.

Tylko niewielka część deportowanych została wywieziona z przyczyn wyłącznie politycznych (uczestnicy konspiracji, emigranci rosyjscy i ukraińscy). Przebieg i charakter deportacji wskazują, że dominujące były względy gospodarcze radzieckiego systemu obozów pracy.

Najliczniejszą grupą wśród deportowanych, ok. 90%, były osoby cywilne posiadające trzecią grupę niemieckiej listy narodowej, którą na Pomorzu otrzymało 725 tysięcy Polaków. Władze radzieckie wykorzystały skutki niemieckiej polityki narodowościowej jako pretekst i wywoziły do obozów pracy w ZSRR kilkunastotysięczną grupę Pomorzan.

Na gospodarcze, przede wszystkim, motywy pomorskich deportacji wskazuje ich przebieg oraz struktura wiekowa i zawodowa grupy osób wywiezionych. Całą operację przeprowadzono w wielkim pośpiechu, nie stwarzającym rzeczywistych możliwości dokonania oceny zachowania tak znacznej grupy osób w czasie okupacji. Przykładowo w Toruniu 80% aresztowań zostało przeprowadzonych w ciągu 8 dni po zajęciu miasta. Po kolejnym tygodniu ponad 700 osób transportowano już na wschód.

W Grudziądzu znaczną część aresztowań przeprowadzono jeszcze przed całkowitym zajęciem miasta. Podobnie było w większości powiatów i miast. Jednym z wyjątków była Bydgoszcz, ale opóźnienie w rozpoczęciu deportacji wynikało przede wszystkim z powodu kłopotów z transportem. Zresztą również w Bydgoszczy odstęp czasowy między aresztowaniem a wywózką wynosił w większości wypadków jeden lub dwa dni. W okresie od 26 II do 4 III aresztowano prawie 1100 osób, które następnego najczęściej już dnia prowadzono do obozu etapowego w Maławach. Przez kilka tygodni, które upłynęły od wyzwolenia miasta, nie było masowych aresztowań, a więc władzom radzieckim wyraźnie nie zależało na dłuższym przetrzymywaniu rzekomych "wrogich elementów" i ewentualnym udowodnieniu im rzeczywistych win.

Wśród deportowanych, według szacunkowych danych popartych szczegółowymi obliczeniami dla kilku jednostek administracyjnych Pomorza, było około 20% kobiet, w większości w wieku 18–25 lat oraz kilka procent osób niepełnoletnich. Dominowali jednak mężczyźni w wieku 19–49 lat. Najmniej liczna była grupa osób powyżej 60 lat. Struktura zawodowa deportowanych odpowiadała w przybliżeniu strukturze społeczeństwa polskiego okupowanego Pomorza, chociaż zauważalna była wyraźna dominacja obok rolników, robotników wykwalifikowanych, rzemieślników oraz kolejarzy.

Na terenie wyzwalanego Pomorza władze radzieckie bardzo szybko uruchomiły sieć tymczasowych więzień, które służyły do wstępnej selekcji osób aresztowanych oraz do przetrzymywania uwięzionych podczas transportów do "obozów wysyłkowych". Największe takie obozy powstały w Ciechanowie i Działdowie oraz nieco później w Poznaniu i Grudziądzu. Przez okres ponad dwóch miesięcy, od lutego do kwietnia 1945 r., odprawiono z tych obozów kilkanaście transportów kolejowych do obozów pracy w ZSRR. W transportach tych wywożono również ludność niemiecką oraz Polaków z innych regionów kraju. W kwietniu 1945 r. masowe deportacje zostały zakończone.

Deportowanych rozmieszczono w kilkudziesięciu obozach pracy przymusowej na różnych obszarach ZSRR. Dotychczas ustalono ponad 65 miejscowości. Największe skupiska zostały skierowane do obozów na Uralu (m.in. Miass, Zlatoust, Roza k.Czelabińska), Ukrainie (m.in. Donbas, Woroszyłowgrad, Charków) i środkowej Rosji (m.in. Siewierną Grywa, Szatura). Na Syberii znaczna grupa została uwięziona w miejscowości Sudżeńsk-Andżerka.

W świetle dostępnych obecnie dokumentów nie ulega wątpliwości, że ze wszystkich powiatów powojennego województwa pomorskiego i dwóch tylko

powiatów województwa gdańskiego, dla których dysponujemy urzędowymi danymi, władze radzieckie wywiozły co najmniej 14 tysięcy Polaków i jest to liczba prawdopodobnie niepełna. Jeżeli założymy, że z pozostałych czterech jednostek administracyjnych województwa gdańskiego wywieziono około 2–3 tysięcy osób, to otrzymamy zupełnie prawdopodobną liczbę około 16–17 tysięcy osób deportowanych z Pomorza.

Najtragiczniejszym skutkiem deportacji była bardzo duża liczba ofiar śmiertelnych. Wysokość tej liczby należy szczególnie podkreślić, gdy uwzględni się, że większość deportowanych powróciła do domów w ciągu roku od wywiezienia. Powroty deportowanych rozpoczęły się już w końcu lipca 1945 r. Największe grupy wróciły w okresie od jesieni 1945 r. do lata 1946 r. Główną przyczyną licznych zgonów były warunki panujące w transporcie, również na terenie kraju bezpośrednio po zatrzymaniu (pamiętając, że był to okres zimowy) oraz warunki w radzieckich obozach pracy. Nie odbiegały one w większości wypadków od znanej z bogatej literatury łagrowej rzeczywistości radzieckiego systemu represji. Głodowe racje żywnościowe, bardzo niski poziom higieny i opieki medycznej (a czasem zupełny jej brak) oraz wyczerpująca praca były najbardziej charakterystycznymi elementami łagrowej egzystencji. W świetle dostępnych dokumentów najpowszechniejszą przyczyną zgonów był głód. Warto podkreślić, że władze radzieckie poddawały osoby deportowane badaniom komisji lekarskiej zarówno przed wysłaniem do ZSRR, jak i w samych obozach. W rzeczywistości komisje te wyselekcjonowały tylko najbardziej chorych (a nie wszystkich chorych) więźniów, którzy prawdopodobnie nie przeżyliby nawet transportu.

Dla całego obszaru Pomorza ustalono dotychczas prawie 2000 nazwisk osób, które zginęły w transportach lub obozach, z tego prawie 1900 osób z lepiej zbadanego województwa pomorskiego. Dla sześciu powiatów województwa gdańskiego znana jest liczba ponad 100 ofiar śmiertelnych i z pewnością nie zamyka ona pełnej listy dotyczącej tego obszaru, która jest najprawdopodobniej wielokrotnie wyższa. Również liczba ofiar śmiertelnych z obszaru województwa pomorskiego nie jest z całą pewnością kompletna, gdyż nadal nie przebadano części akt sądów grodzkich, których analiza jest niezbędna do sporządzenia pełnej listy śmiertelnych ofiar deportacji. Badania nad zespołami poszczególnych sądów grodzkich już od kilku lat prowadzi Komisja Badania Zbrodni przeciw Narodowi Polskiemu. Wobec około 16–17 tysięcy wywiezionych liczba już ustalonych ponad 2000 ofiar śmiertelnych stanowi około 12% ogółu.

Trudno przed zakończeniem wspomnianych badań pokusić się o hipotezę, jak wysoka będzie ostatecznie liczba ofiar śmiertelnych, warto

jednak zwrócić uwagę na szczegółowe wyniki badania tego problemu dla niektórych obszarów. Spośród deportowanych z Torunia, z którego wywieziono według obliczeń Urzędu Wojewódzkiego 765 osób, zginęły w wyniku deportacji 232 osoby, czyli ponad 30%. Dotychczas nie ustalono nazwisk ponad 200 wywiezionych torunian i liczba zmarłych mogła być nawet wyższa. Równie wysoki procent ofiar śmiertelnych wśród ogółu deportowanych ustalono dla około sześciusetosobowej grupy deportowanych z Chełmży, z której śmierć poniosły 202 osoby. Jest to prawdopodobnie najbardziej poszkodowane z pomorskich miast (gdy uwzględnimy liczbę mieszkańców). Z kolei w kilku innych powiatach, z których wywieziono znaczne ilości osób liczba zmarłych jest niższa, np. w Bydgoszczy, w której na 1751 deportowanych ustalono 99 ofiar śmiertelnych. Występujące pomiędzy poszczególnymi powiatami poważne różnice w ustalonej liczbie ofiar śmiertelnych z jednej strony wskazują na zróżnicowanie sytuacji w niektórych obozach (np. bydgoszczanie trafili w większości do innych łagrów niż mieszkańcy Torunia), jednak z drugiej strony może to wskazywać na nadal niepełną liczbę ustalonych imiennie ofiar.

Obok osób, które poniosły śmierć w okresie trwania deportacji, należy wspomnieć o nieznaney liczbie tych, którzy zmarli już po powrocie do domów, ale podstawową przyczyną śmierci były zdrowotne skutki pobytu w łagrze. Informacje o tych osobach są szczególnie trudne do ustalenia, ale niewątpliwie przypadki takie występowały.

Temat ten nadal oczekuje pełnego zbadania. Przede wszystkim należy uzupełnić braki dotyczące liczebności wywiezionych z niektórych powiatów oraz zakończyć prace nad ustaleniem najpoważniejszych skutków deportacji, czyli ustalić jak najpełniejszą listę ofiar śmiertelnych.

W Y D Z I A Ł II

FILOLOGICZNO-FILOZOFICZNY

POSIEDZENIA KOMISJI FILOLOGICZNEJ

Posiedzenie naukowe dnia 25 I 1993 r.

Maria F r a n k o w s k a: *Opozycja ZA : PRZECIW w historii języka polskiego.*

Graham T h u r g o o d (Fresno): *Radical typological restructuring in Utsat: From disyllabic and atonal to monosyllabic and tonal.*

The potential contribution of the Chamic languages of Vietnam to the unravelling of various puzzles about language contact and change and about non-linguistic history should not be underestimated. If Coedés (1939) was correct about his dating of the inscription found at Tràkiêu near the old Cham capital of Indrapura (=Amaravati), this Cham inscription is from the middle of the fourth century. This inscription is, as he noted, "le plus ancien texte, actuelle connu, écrit dans un dialecte malayo-polynésien" [the oldest known text written in a Malayo-Polynesian language], older by some three centuries than the "Old Malay" inscriptions of Srivijaya in southeastern Sumatra.

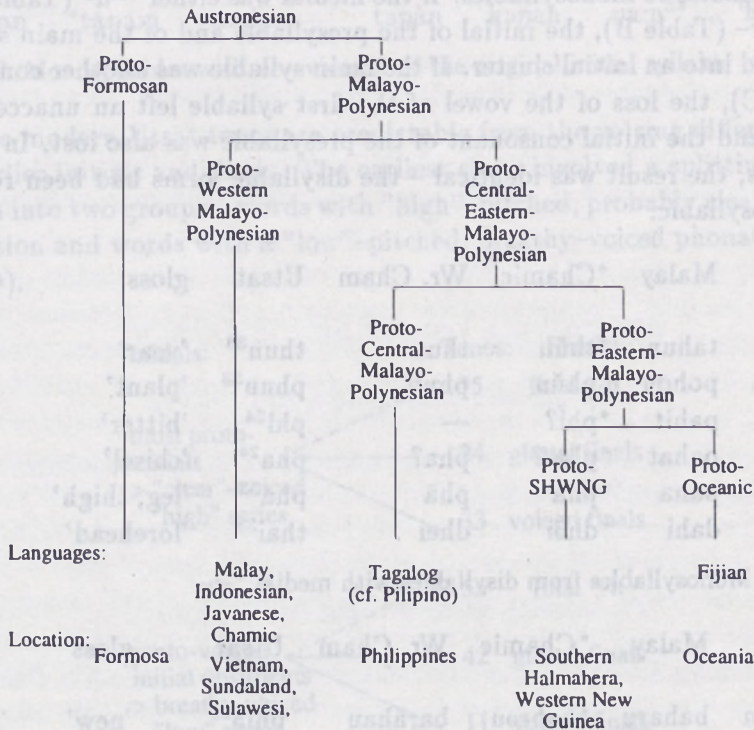

After leaving the mainland for Formosa, the Austronesians made a 6000-year journey – out into the islands, around the Pacific, and finally back to the mainland. The Chamic languages represent the tail end of this 6000-year journey, with the forerunners of the modern Chamic speakers arriving in Vietnam around 2000 years ago. Their "recent" arrival in Vietnam is directly reflected in the linguistic data: proto-Chamic is a tightly-knit, relatively easily-reconstructed subgroup with an obviously short time depth.

About 2000 years ago, when the forerunners of the modern Chamic speakers arrived, they spoke an essentially disyllabic, non-tonal, non-registral

language. The vowel system contained four basic vowels and three diphthongs. The consonants were largely unmarked; and, the syllable structure was without clusters, overwhelmingly CVCV(C) in structure. Today, even though these languages are quite closely related, there is striking diversity in their phonological structures: Haroi is a restructured register language, Western Cham is a registral language, Phan Rang Cham is a quasi-registral, incipiently tonal language, and Utsat of Hainan is fully tonal.

From the same starting point, these languages have evolved rapidly, radically altering their earlier structure, following different paths in their phonological restructuring with the nature and direction of the changes greatly influenced by the distinct types and degrees of language contact.

Proto-Austronesian family tree (Blust)

Perhaps the most striking of these complete realignments is found in Utsat, a Chamic language found on the island of Hainan. In a short span of time – at least a short span from a linguistic perspective – it has gone from disyllabic and atonal to monosyllabic and tonal, undoubtedly passing

through a registral stage on the way. More than that, not only is the path of change is almost completely transparent but the complete transition from atonal to fully tonal can be seen – the entire process can be reliably reconstructed from the data with a clarity and transparency unmatched in the literature.

The two processes – from disyllabic to monosyllabic and from atonal to tonal – obviously interacted but are easier to visualize if separated. The transition from disyllabic to monosyllabic developed as a consequence of main stress on the final syllable, acquired under influence of the neighboring Mon-Khmer languages. The vowel in the first syllable first reduced to /ə/.

Next, influenced by contact with the monosyllabic languages of Hainan island, the reduced vowel in the presyllable was dropped entirely, reducing the disyllables to monosyllables. If the medial was either *-h- (Table A) or *-l-, *-r- (Table B), the initial of the presyllable and of the main syllable coalesced into an initial cluster. If the main syllable was another consonant (Table C), the loss of the vowel of the first syllable left an unacceptable cluster and the initial consonant of the presyllable was also lost. In all three cases, the result was identical – the disyllabic forms had been reduced to monosyllabic.

PAN	Malay	*Chamic	Wr. Cham	Utsat	gloss
*taqun	tahun	*thũn	thun	thun ³³	'year'
*puqun	pohon	*phũn	phun	phun ³³	'plant'
*paqit	pahit	*phĩ?	—	phi ²⁴	'bitter'
*paqat	pahat	*pha:?	pha?	pha ²⁴	'chisel'
*paqa	paha	*pha	phā	pha ³³	'leg, thigh'
*daqis	dahi	*dhāi	dhei	thai ³³	'forehead'

Table A. Monosyllables from disyllables with medial *-h-

PAN	Malay	*Chamic	Wr. Cham	Utsat	gloss
*baqeru	baharu	*bahrəu	barāhau	phiə ¹¹	'new'
*qabara	—	*bara	bara	phia ¹¹	'shoulder'
*daraq	darah	*darah	darah	sia ⁵⁵ [əa ⁵⁵]	'blood'
*bulan	bulan	*bila:n	bulan	phian ¹¹	'moon'
*bulu	bulu	*biləu	bulāu	phiə ¹¹	'body hair'

Table B. Monosyllables from disyllables with medial liquids.

PAN	*Chamic	Wr. Cham	Chru	Rade	Utsat	gloss
*baseq	*basah	basah	pəsah	msah	sa ⁵⁵	'wet; damp'
*qubi	*hubəi	hubei	həbəi	hbei	phai ¹¹	'taro; yam'
*quzan	*huja:n	hujan	həjàn	hjan	sa:n ¹¹	'rain'
*qumah	*huma	humā	həma	hma	ma ³³	'dry field'
*lapaR	*lapa	lapa	ləpa	epa	pa ³³	'hungry'
*lima	*lima	limə	ləma	ema	ma ³³	'five'
*m-uda	*muda	medā	məda	məda	tha ¹¹	'young; unripe'
*mamaq	*mumāh	memeh	bəmah	məmah	ma ⁵⁵	'chew'
*pajay	*paday	padai	pədai	mədie	tha:i? ⁴²	'rice (paddy)
*panaq	*panah	paneh	pənah	mənah	na ⁵⁵	'(shoot) bow'
*taliS	*taləi	talei	tələi	klei	lai ³³	'rope; string'
*tangan	*taŋa:n	taŋin	təŋàn	kəŋan	ŋa:n ³³	'hand'

Table C. Monosyllables with no evidence of the original initial syllable in Utsat.

The modern Utsat tones are predictable from the voicing differences in the earlier initials and finals. The earliest stage involved a splitting of the lexicon into two groups – words with "high"-pitched, probably clear-voiced phonation and words with a "low"-pitched, breathy-voiced phonation (Figure D).

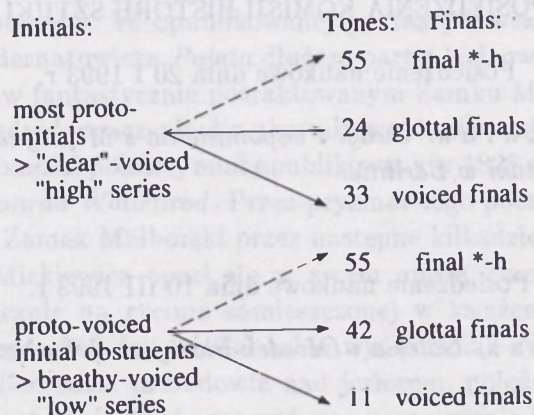

Figure D. Utsat tonogenesis.

Tones are marked with Zhao tone numbers. The numbers indicating relative pitch height, with 5 being high, 3 in the middle, and 1 low. The first number indicates where the tone begins; the second where the tone ends. Thus, for example, 55 is a high, level tone.

Next, both of these groups was split further, depending upon the nature of the final consonant. All words with final *-h developed a high-level 55 tone; all words with a final glottal stop developed a contour tone – a mid-rising 24 tone from the high-pitched series and a mid-falling 42 tone from the breathy-voiced low-pitched series; and, all words with a voiced final developed a level tone – a mid-level 33 tone from the high-pitched series and a low-level 11 tone from the breathy-voiced low-pitched series. Several other subsets developed in special ways but these developments are also quite transparent.

Details remain to be worked out, of course, but we now understand the basic path by which Utsat went from a disyllabic, atonal structure typical of many Austronesian languages to a monosyllabic, tonal structure typical of the other languages on Hainan.

Posiedzenie naukowe dnia 1 XII 1993 r.

Włodzimierz W i n c ł a w s k i: *O utraconej przyjaźni. Atomizacja stosunków społecznych w środowiskach naukowych w okresie stalinowskim.*

POSIEDZENIA KOMISJI HISTORII SZTUKI

Posiedzenie naukowe dnia 20 I 1993 r.

Michał W o ź n i a k: *Uwagi i wspomnienia z Międzynarodowego Kongresu Historii Sztuki w Berlinie.*

Posiedzenie naukowe dnia 10 III 1993 r.

Małgorzata Ż a k: *Galeria i Ośrodek Plastycznej Twórczości Dziecka w Toruniu.*

Posiedzenie naukowe dnia 28 IV 1993 r.

Andrzej R z e m p o ł u c h (Olsztyn): *Ośrodek artystyczny w Królewcu w XVI i XVII w..*

Posiedzenie naukowe dnia 12 V 1993 r.

Władysław Ł o ś: *Toruńskie Ukrzyżowanie na drzewie.*

Posiedzenie naukowe dnia 19 V 1993 r.

Jerzy P a s z e n d a (Kraków): *Losy tzw. stylu jezuickiego.*

Posiedzenie naukowe dnia 16 VI 1993 r.

Zygmunt K r u s z e l n i c k i: *Zamek Malborski w literaturze polskiej do 1939 r.*

Ukazywanie Zamku Malborskiego jako obiektu o szczególnym znaczeniu historycznym i ideowym pojawia się w szeroko pojętym piśmiennictwie polskim dopiero po Kongresie Wiedeńskim 1815 r.

Pierwszym przejawem nowego podejścia są publikowane wrażenia Juliana Ursyna Niemcewicz z podróży w 1817 r., w których oplakuje on zniszczenia, dokonane w Malborku przez władze pruskie w końcu XVIII w., nie wspominając przy tym o pracach restauratorskich, jakie się tam akurat wtedy rozpoczęły. W opublikowanej po raz pierwszy w 1826 r. powieści Feliksa Bernatowicza *Pojata* dłuższe partie końcowej części powieści rozgrywają się w fantastycznie potraktowanym Zamku Malborskim.

Kluczowe jednak znaczenie dla ukształtowania się wizji Zamku Malborskiego w świadomości polskiej miał opublikowany w 1828 r. poemat Adama Mickiewicza *Konrad Wallenrod*. Przez pryzmat tego poematu wyobrażano sobie w Polsce Zamek Malborski przez następne kilkadziesiąt lat.

Ponieważ Mickiewicz oparł się w swym opisie Zamku Malborskiego w istocie wyłącznie na rycinie zamieszczonej w książce Johanna Voigta z 1824 r. – resztę zaś dopowiadał sobie wyobraźnią – wizja Malborka w *Konradzie Wallenrodzie* to budowla nad jeziorem, położona wśród otwartej, zielonej przestrzeni. Także geograficzne usytuowanie Malborka nie było chyba dla Mickiewicza w pełni jasne.

Na późniejsze utwory beletrystyczne, w których występuje Zamek Malborski, rzutowała w szczególności koncepcja "wtyczki"; jest to zamaskowany wysłannik litewski lub polski, działający w centrum krzyżackim na zgubę Zakonu. Ale może też być i odwrotnie: z Malborka wychodzi wówczas krzyżacka "wtyczka" na Litwę lub do Polski.

W marginalnych wzmiankach występuje Zamek Malborski w *Słowniku Geograficznym* Balińskiego i Lipińskiego oraz – również w czterdziestych latach XIX w. – w trzeciej części poematu Józefa Ignacego Kraszewskiego *Anafielas*, zatytułowanej *Witoldowe boje*. Również niewielką stosunkowo rolę odgrywa Zamek Malborski w poemacie Władysława Syrokomli *Margier* z 1855 r.

Wyraźniejszą kontynuację nurtu zapoczątkowanego przez *Konrada Wallenroda* odnaleźć możemy w późniejszej powieści J. I. Kraszewskiego *Kunigas* z 1882 r., gdzie w początkowej partii napotykamy opisy Zamku Malborskiego, w którym przebywa pod imieniem Jerzego wychowany przez Krzyżaków młody Margier. Wszystko wskazuje na to, iż pisząc *Kunigasa* nie znalazł jeszcze Kraszewski publikacji Macieja Moraczewskiego na temat Zamku. Uwzględnił natomiast rezultaty tego studium architektonicznego w napisanej w 1874 r. – przerobionej jednak w 1882 r. i wtedy po raz pierwszy opublikowanej – powieści *Krzyżacy*. Świadczy o tym wiele charakterystycznych szczegółów.

Wydana w 1882 r. praca architekta M. Moraczewskiego o Zamku Malborskim stała się w tym zakresie wydarzeniem nader znaczącym. Zawarte tam podstawowe wiadomości o dziejach i architekturze Zamku Malborskiego ułożył autor na podstawie różnych opracowań niemieckich wraz z zaczerpniętymi stamtąd rzutami, przekrojami itp. Moraczewski przecenił przy tym wyraźnie wielkość i wspaniałość Zamku Malborskiego zarówno w zestawieniu z obiektami polskimi ("sześć razy większy od Wawelu"), jak też i w skali światowej. Nie uwzględnił też Moraczewski faktu, iż właśnie w 1882 r. rozpoczęto na wielką skalę roboty restauratorskie na Górnym Zamku Malborskim.

W tymże 1882 r. opublikowane zostały wrażenia znanego krakowskiego literaturoznawcy Stanisława Tarnowskiego z odbytego w poprzednim roku objazdu Pomorza, w tym także Zamku Malborskiego. Tarnowski podaje wiele rzeczowych i trafnych uwag na temat tego obiektu, widzianego przede wszystkim przez pryzmat szukania śladów *Konrada Wallenroda*.

W 1889 r. pojawia się pierwsza bodaj powieść dla młodzieży na omawiany tu temat: *Wilcze gniazdo* Zuzanny Morawskiej. W warstwie fabularnej jest to jakby zbitka *Margiera* Syrokomli i *Kunigasa* Kraszewskiego.

Przełomowym niewątpliwie momentem w rozwoju omawianej tu problematyki było wydanie w 1900 r. powieści Henryka Sienkiewicza *Krzyżacy*, której znaczenia dla ogólnego kształtowania świadomości polskiej nie potrzeba podkreślać. Notabene, Zamek Malborski występuje w *Krzyżakach* dopiero pod koniec drugiego tomu, a opis jego oparty jest wyłącznie na publikacji Macieja Moraczewskiego. Zaraz po wielkiej powieści Sienkiewi-

cza ukazała się kolejna powieść dla młodzieży Z. Morawskiej *Na zgliszczach Zakonu*; tym razem jest to transpozycja *Krzyżaków* Kraszewskiego.

Jubileusz bitwy pod Grunwaldem, przypadający na 1910 r., przyniósł – oprócz wielu innych imprez i publikacji – trzy powieści dla młodzieży z interesującego nas tu zakresu: Włodzimierza Trąpczyńskiego *Jak Jagiello szedł na Niemce*; Walerego Przyborowskiego *Grunwald* oraz J. Kruka vel E. Jezierskiego vel E. Krügera *Witoldowi synowie*. Wszystkie one nawiązują, mutatis mutandis, do wcześniejszych schematów fabularnych.

W okresie międzywojennym pojawiały się na temat Zamku Malborskiego przede wszystkim wzmianki publicystyczne. Na znacznieszą uwagę zasługują trzy z nich: Stanisława Srokowskiego (*Uwagi*), Jędrzeja Giertycha (*Za północnym kordonem*) i Melchiora Wańkowicza (*Na tropach Smętka*). Niewątpliwie najbardziej interesujące z naszego punktu widzenia są poglądy drugiego z tych autorów. Wbrew dominującej podówczas opinii Giertych podkreśla pozytywne aspekty XIX-wiecznej restauracji Zamku Malborskiego; stwierdza też, że atmosfera Malborka to atmosfera nie klasztoru i nie zamku rodzinnego, lecz koszar.

Reasumując stwierdzić można, iż – oprócz publikowanych wrażeń z podróży – najbardziej stosunkowo sugestywny i realistyczny opis Zamku Malborskiego znajdujemy w powieści *Krzyżacy* J. I. Kraszewskiego.

Michał W o ź n i a k, Katarzyna K l u c z w a j d: *Komentarz do wystawy "Ars Sacra" – dawna sztuka diecezji toruńskiej.*

POSIEDZENIA KOMISJI BIBLIOGRAFII I BIBLIOTEKOZNAWSTWA

Posiedzenie naukowe dnia 25 III 1993 r.

Bronisława W o ź n i c z k a - P a r u z e l: *Historyczne uwarunkowania kulturowej inercji polskich mieszkańców Prus Zachodnich w latach 1793–1848.*

Minęło właśnie 200 lat, odkąd Gdańsk i Toruń – główne miasta Prus Królewskich – utraciły autonomię i wyniku II rozbioru Polski wcielone zostały w obręb państwa pruskiego. Ta okragła, a smutna dla polskości rocznica, skłania do zadumy nad życiem kulturalnym Polaków na Pomorzu w pierwszym pięćdziesięcioleciu niewoli narodowej. Przechodziło ono wówczas głęboki regres, wynikający z różnorodnych, zmiennych w czasie, a powiązanych ze sobą przyczyn, którym z pewnością warto poświęcić sporo

uwagi. Stanowią one klucz interpretacyjny stanu naszej rodzimej kultury pomorskiej w trudnym okresie panowania pruskiego.

Przedstawione w referacie przemyślenia w pewnym zakresie oparte są na badaniach źródłowych materiałów archiwalnych proveniencji pruskiej, ówczesnego piśmiennictwa, zwłaszcza prasy, pamiętników i wspomnień. Głównie jednak są wynikiem syntetyzującego uogólnienia informacji o polskiej kulturze pomorskiej, rozproszonych w stosunkowo licznych opracowaniach, poświęconych różnym przejawom życia narodowego Polaków w Prusach Zachodnich, tj. w prowincji utworzonej z terenów odpowiadających z grubsza byłym Prusom Królewskim.

Nie ulega wątpliwości, że w Prusach Zachodnich rodzima kultura rozwijała się z trudem i była tam znacznie bardziej zagrożona niż np. w Galicji, Królestwie lub nawet w pobliskiej Wielkopolsce. Jednym z głównych źródeł takiego stanu rzeczy były historycznie ukształtowane relacje pomiędzy ludnością polską a niemiecką, z których każda uważała tę prowincję za swoją ojczyznę. Ludność niemiecka nie stanowiła tu wyłącznie elementu napływowego, jako że początki jej osadnictwa sięgały już czasów krzyżackich. Tak więc w XIX w., oprócz stale napływających nowych osadników pochodzenia niemieckiego, mieszkaly w Prusach Zachodnich liczne rodziny zasiedlałe tam od pokoleń i nierzadko mieszane narodowościowo, co sprzyjało asymilacji Polaków, stanowiących przy tym dyskryminowaną przez państwo mniejszość narodową. Jednocześnie Polacy rozproszeni byli po terenach wiejskich, miasta zaś, zdominowane przez Niemców, stanowiły ośrodki kultury niemieckiej, bogatszej i ekspansywnej, a wspieranej przez władze pruskie. Podkreślić także trzeba, że Polacy byli w swej masie plebejscy. Górne warstwy szlachty opuściły Prusy Zachodnie już po I rozbiorze bądź uległy szybkiej germanizacji, a polityka oświatowa Prus nie sprzyjała tworzeniu się polskiej inteligencji, tj. grupy niejako w naturalny sposób predysponowanej do aktywności kulturalnej. Polacy stawali się stopniowo obywatelami drugiej kategorii, którym coraz trudniej było stawiać czoła prężnej i atrakcyjnej kulturze niemieckiej, otwierającej drogę do kariery zawodowej i awansu społecznego. Nie można też zapominać o tym, że ci, którzy zdołali zdobyć wykształcenie, stawali się z czasem dwujęzyczni, przyswajając sobie zdobycze nauki i literaturę piękną w języku zaborcy oraz uczestnicząc w życiu teatralnym i muzycznym za pośrednictwem instytucji niemieckich. Z wolna zatem wytwarzała się taka sytuacja, w której polskość zepchnięta została do użytku domowego, a polski nurt życia umysłowego nie przekraczał granic wegetacji.

Pewne oznaki przebudzenia narodowego, a wraz z nim przełamywanie kulturowej inercji przyniosło powstanie listopadowe. Jak trafnie sformuło-

wał to Józef Borzyszkowski: "zakielkowała wówczas przyniesiona przez powstańców poezja romantyczna, wzmacniająca miłość do rodzimej mowy i kultury". Prawdziwy przełom jednak przyszedł dopiero w burzliwych latach Wiosny Ludów, kiedy wkroczyło w życie pierwsze porozbiorowe pokolenie świadomej narodowościowo inteligencji polskiej. Odtąd pomorska kultura polska zaczęła się odradzać na nowo.

W Y D Z I A Ł III

MATEMATYCZNO-PRZYRODNICZY

POSIEDZENIA KOMISJI GEOGRAFICZNO-GEOLOGICZNEJ

Posiedzenie naukowe dnia 3 VI 1993 r.

V. P o z i n i c h: *Wpływ pola elektrostatycznego na akumulację eoliczną.*

Posiedzenie naukowe dnia 16 XII 1993 r.

V. T o l m a t c h e v: *Problemy ochrony przed zagrożeniami zjawisk krasowych.*

W Y D Z I A Ł IV

NAUK PRAWNYCH, SPOŁECZNYCH I EKONOMICZNYCH

POSIEDZENIA KOMISJI EKONOMICZNEJ

Posiedzenie naukowe dnia 24 II 1993 r.

Wojciech K o s i e d o w s k i: *Dysproporcje w rozwoju społeczno-gospodarczym byłego ZSRR w latach 1950-1991.*

Analiza procesu rozwoju społeczno-gospodarczego byłego ZSRR pozwala zauważyć, że tempo i charakter tego procesu wykazywały znaczne różnicowanie, zarówno w przekroju czasowym, jak i przestrzennym. O skali zmian w dynamice wzrostu gospodarczego informuje porównanie wskaźników wzrostu dochodu narodowego. Pod tym względem można wyróżnić w omawianym zakresie 9 kilkuletnich cykli, obejmujących lata

(w nawiasach średnioroczna stopa wzrostu dochodu narodowego): 1950–1951 (16,0%), 1952–1953 (8,2%), 1954–1956 (11,6%), 1957–1963 (6,0%), 1964–1968 (8,2%), 1969–1973 (6,5%), 1974–1978 (5,0%), 1979–1989 (3,2%), 1990–1991 (–4,7%). Jak wykazuje analiza porównawcza, badany okres rozwoju ZSRR można podzielić na trzy fazy: 1) etap szybkiego lub dość szybkiego rozwoju, dzięki któremu pozycja gospodarcza ZSRR w stosunku do krajów Europy Zachodniej uległa pewnej poprawie (1950–1975); 2) etap zmniejszania tempa rozwoju i stagnacji (1976–1989); 3) etap gwałtownie pogłębiającego się kryzysu (1990–1991).

Po wyeliminowaniu z analizy krótkookresowych wahań koniunktury można stwierdzić, iż ogólną prawidłowością rozwoju radzieckiej gospodarki było stałe obniżanie się dynamiki wzrostu spowodowane słabnącą dynamiką efektywności ekonomicznej i dość systematycznym pogarszaniem się sprawności całego systemu gospodarczego. Niekorzystne tendencje nasiliły się zwłaszcza po dojściu do władzy M. S. Gorbaczowa (1985 r.) i zainicjowaniu odgórnym reform, określanym jako pierestrojka. W 1990 r. ZSRR zanotował, po raz pierwszy po II wojnie światowej, spadek absolutnych rozmiarów podstawowych wielkości ekonomicznych: dochód narodowy wytworzony spadł o 4% (w porównaniu z rokiem poprzednim), dochód narodowy podzielony o 1,8%, produkcja globalna przemysłu o 1,2%, produkcja globalna rolnictwa o 2,9%¹. W 1991 r. wskaźniki te obniżyły się jeszcze bardziej (dochód narodowy wytworzony spadł o kolejne 12,2%), a jednocześnie nasiliły się zjawiska inflacyjne (w 1990 r. stopa inflacji wyniosła 5,6%, a w 1991 r. już 95,4%)². W drugiej połowie 1991 r. system gospodarczy potężnego niegdyś mocarstwa okazał się niezdolny do dalszego funkcjonowania. W grudniu 1991 r. ZSRR uległ formalnemu rozpadowi, co jednak nie zmniejszyło wcale trudności gospodarczych w nowo powstałych państwach, lecz – wprost przeciwnie – znacznie je spotęgowało. Dochód narodowy wytworzony w krajach tzw. Wspólnoty Niepodległych Państw obniżył się w 1992 r. o dalsze 21,1%, a stopa inflacji wzrosła do 1180%. Należy przypuszczać, że w większości z tych krajów główna część dramatu gospodarczego prawdopodobnie dopiero się rozegra, i to w niezbyt odległej przyszłości.

Z przeprowadzonych analiz wynika, że wchodzące w skład byłego ZSRR republiki związkowe wykazywały w całym badanym okresie znaczne zróżnicowanie procesów rozwojowych. Można w związku z tym stwierdzić,

¹ Narodnoje chozjajstwo SSSR w 1990 g. Statisticzieskij jeżegodnik, Moskwa, 1991, s. 7.

² Ekonomika Sodruzestwa niezawisomych gosudarstw, Moskwa 1993, s. 12–13.

że deklarowana już od lat dwudziestych polityka równomiernego rozmieszczenia sił wytwórczych okazała się w praktyce mało skuteczna. Głębokość stwierdzonych dysproporcji pozwala przypuszczać, że przyczyny, które je spowodowały, mają charakter istotnych i trwałych cech rozwoju przestrzennego ZSRR.

Najwyższym stopniem rozwoju społecznego i gospodarczego we wszystkich analizowanych przekrojach czasowych legitymowały się republiki bałtyckie: Estonia, Łotwa i Litwa, najniższym zaś republiki islamskie: Azerbejdżan i Azja Środkowa (Uzbekistan, Kirgizja, Turkmenia i Tadżykistan). W ujęciu geograficznym wyniki badania utworzyły charakterystyczną oś: północny zachód – południowy wschód. Układ tej osi nasuwa przypuszczenie, że może on mieć związek z czynnikami narodowościowymi, a być może również ze stosunkami religijnymi.

Porównanie poziomów rozwoju osiągniętego przez poszczególne republiki w kolejnych analizowanych przekrojach czasowych pozwala zauważyć, że pozycje niektórych republik uległy istotnym zmianom. Na podkreślenie zasługuje przede wszystkim bardzo znaczący awans Litwy, a także, chociaż już w mniejszym stopniu, Mołdawii i Białorusi, pomimo załamania gospodarki w tych republikach po II wojnie światowej. Wyrażna korelacja istnieje między społeczną i ekonomiczną stroną procesu rozwoju. Większość republik zajmowała takie same lub bardzo podobne miejsca na skali rozwoju społecznego i ekonomicznego, co oznacza, że określonemu poziomowi rozwoju ekonomicznego towarzyszył zazwyczaj odpowiedni poziom rozwoju społecznego. Jednakże dokładniejsze porównanie szeregów statystycznych pozwala zidentyfikować pewne charakterystyczne różnice. Najbardziej wyraźna z nich dotyczy Gruzji, która zawsze zajmowała znacznie wyższe miejsca pod względem rozwoju społecznego niż ekonomicznego, przy czym rozpiętość ta wykazywała tendencję rosnącą. W odwrotnej sytuacji znajdowała się m.in. Litwa, która w całym badanym okresie zajmowała lepsze miejsca pod względem rozwoju ekonomicznego niż społecznego. Fakt istnienia tego rodzaju dysproporcji pozwala sformułować hipotezę, że niektóre republiki w pewnym sensie "żyły" na koszt innych, a zatem podział dochodu narodowego wytworzonego w byłym ZSRR nie zawsze był adekwatny do stopnia partycypacji w jego wytworzeniu.

III

MATERIAŁY BIO- I BIBLIOGRAFICZNE CZŁONKÓW WYDZIAŁÓW TOWARZYSTWA

(Ciąg dalszy)

W y d z i a ł I

ARNOLD UDO urodził się 6 września 1940 r. w sudeckich Litomierzycach (Leitmeritz), dzisiaj Republika Czeska. Po 1945 r. uczęszczał do szkół podstawowych w RFN. Świadectwo dojrzałości uzyskał w gimnazjum w Bernenstadt w 1959 r. W latach 1959–1967 studiował na uniwersytecie w Bonn historię, germanistykę, pedagogikę, muzykę, historię sztuki i prawo. W 1967 r. uzyskał tytuł doktora z zakresu historii średniowiecznej i nowożytnej wschodnioeuropejskiej oraz muzykologii. W latach 1968–1969 kierował Centralnym Archiwum Zakonu Niemieckiego w Wiedniu, a od 1970 r. pracował w Nadreńskiej Wyższej Szkole Pedagogicznej, Oddział w Bonn. Habilitował się tam w 1975 r. z historii średniowiecznej i nowożytnej oraz dydaktyki historii. W 1978 r. został mianowany profesorem tej uczelni. W latach 1978–1980 zastępco kierował katedrą historii średniowiecznej na uniwersytecie w Hanowerze. Od 1980 r. pełni funkcję profesora historii średniowiecznej na uniwersytecie w Bonn w zakresie wschodniemieckiej historii krajowej i dydaktyki historii. W 1992 r. prowadził zajęcia z historii średniowiecznej na UMK w Toruniu. Otrzymał także medal za zasługi dla tej uczelni. Od 1974 r. jest przewodniczącym Komisji Historycznej dla Dziejów Prus Wschodnich i Zachodnich, a od 1985 r. prezydentem Międzynarodowej Komisji Historycznej do Badania Dziejów Zakonu Niemieckiego. Brał udział w licznych konferencjach naukowych w krajach Europy Zachodniej, a także w Polsce, Litwie i Rosji. Od 1974 r. był ekspertem Polsko-Niemieckiej Komisji Podręcznikowej dla spraw Zakonu Niemieckiego.

G ł ó w n e p u b l i k a c j e: 1) Studien zur preussischen Historiographie des 16. Jahrhunderts, Bonn 1967, s. 259. 2) Scriptorum rerum Prussicarum, t. 6, oprac.

Udo Arnold, Frankfurt n. Menem 1968, ss. 606. 3) Geschichtsschreibung im Preussenland bis zum Ausgang des 16. Jahrhunderts, in: Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands, t. 19, 1970, ss. 74-126. 4) Luther und Danzig, Zeitschrift für Ostforschung, t. 21, 1972, ss. 94-121. 5) Der Deutsche Orden. Von seinem Ursprung bis zur Gegenwart, oprac. U. Arnold i M. Tumlner, Bonn 1974, ss. 109, razem 5 wydań. 6) Mergentheim und Königsberg/ Berlin - die Rekopulationsbemühungen des Deutschen Ordens auf Preussen, in: Württembergisch Franken, t. 60, 1976, s. 14-54. 7) Jerusalem und Akkon. Zur Frage oder Neugründung des Deutschen Ordens 1190, in: Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, t. 86, 1978, s. 416-432. 8) Reformatorskie tendencje w zakonie krzyżackim w Prusach w 1. połowie XV wieku, in: Zapiski Historyczne, t. 45, 1980, s. 595-606. 9) Georg und Elisabeth - Deutschordensheilige als Pfarrpatrone in Preussen, Ordines militares I, Toruń 1983, s. 69-78. 10) Deutschordenshistoriographie im Deutschen Reich, in: Ordines militares, III, Toruń 1985, s. 65-87. 11) Agrarwirtschaft im Deutschen Orden, in: Beiträge zur Geschichte des Deutschen Ordens, t. 1, 1986, s. 47-70. 12) Weinbau und Weinhandel des Deutschen Ordens im Mittelalter, in: Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens 38 - Veröffentlichungen der Internationalen Historischen Kommission zur Erforschung des Deutschen Ordens 2, Marburg 1989, s. 71-102. 13) Luther und die Reformation im Preussenland, in Martin Luther und Reformation in Ostdeutschland und Südosteuropa, Sigmaringen 1991, s. 27-44. Jest także redaktorem 40 tomów serii "Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens", w tym t. 30: Der Deutschordensstaat Preussen in der polnischen Geschichtsschreibung der Gegenwart, Marburg 1982 (razem z Marianem Biskupem).

BOOCKMANN HARTMUT urodził się 22 sierpnia 1934 r. w Malborku (Marienburg). Do szkół podstawowych uczęszczał w rodzinnym mieście, w Brodnicy i Wołowie. Po 1945 r. przebywał w Poczdamie, gdzie uzyskał świadectwo dojrzałości w 1953 r. Studiował najpierw na Wyższej Szkole Pedagogicznej w Poczdamie, następnie na uniwersytetach w Getyndze i Tybindze historię, germanistykę i filologię klasyczną. W 1961 r. uzyskał tytuł doktora filozofii na uniwersytecie w Getyndze (promotorem był prof. Hermann Heimpel). Pełnił funkcję asystenta naukowego na uniwersytecie w Getyndze, na którym w 1974 r. habilitował się z zakresu historii średniowiecznej i nowożytnej. W latach 1975-1982 był ordynariuszem-profesorem dla tej specjalności i nauk pomocniczych historii na uniwersytecie w Kilonii. Od 1982 r. przeniósł się na uniwersytet w Getyndze jako ordynariusz, a od 1992 r. na uniwersytet Humboldta w Berlinie. W badaniach swoich zajmował się głównie historią Niemiec średniowiecznych, w znacznej mierze dziejami Prus Krzyżackich i ich stosunkiem do Polski.

Uczestniczył w toruńskich konferencjach "Ordines militares", ogłaszając swoje referaty w wydawnictwie zawierającym materiały z tych konferencji. Jest członkiem Akademii Nauk w Getyndze, Rady Naukowej Instytutu Herdera w Marburgu, Naczelnej Dyrekcji Monumenta Germaniae Historica, Komisji Średniowiecznej Akademii Nauk Berlin-Brandenburg oraz Międzynarodowej Komisji Historycznej dla Badania Dziejów Zakonu Niemieckiego w Wiedniu.

Główne publikacje: 1) Laurentius Blumenau. Fürstlicher Rat – Jurist – Humanist (ca. 1415–1484), Göttingen 1965. 2) Athenaion-Bilderatlas zur Deutschen Geschichte. Handbuch der Deutschen Geschichte. Begründet von O. Brandt Bd. 5. Frankfurt am Main 1968 (zusammen mit H. Jankuhn und W. Treue) 3. Aufl. 1983. 3) Johannes Falkenberg, der Deutsche Orden und die polnische Politik, Göttingen 1975. 4) Einführung in die Geschichte des Mittelalters, München 1978, 5. Auflage 1992. 5) Der Deutsche Orden. München 1981. 4. Auflage 1994. 6) Die Marienburh im 19. Jahrhundert. Frankfurt am Main 1982. 2. Auflage 1992. 7) Europa im Hochmittelalter. Stuttgart 1982 (überarbeitete und um einen Quellen-Anhang ergänzte Darstellung von J. Leuschner). 8) Leben und Sterben in einer spätmittelalterlichen Stadt. Göttingen 1983. 9) Mitten in Europa. Deutsche Geschichte (zusammen mit H. Schilling, H. Schulze und M. Stürmer) Berlin 1984. Weitere Auflagen, Paperback-Ausgabe, Taschenbuch-Ausgabe und Übersetzung ins Italienische. 10) Stationen der Geschichte Ost- und Westpreußens. Lüneburg 1986. 2. Auflage 1991. 11) Die Stadt im späten Mittelalter. München 1986. 3. Auflage 1994. 12) Stauferzeit und spätes Mittelalter. Berlin 1987. 2 Auflage 1993. 13) Geschichte im Museum? München 1987. 14) Die Gegenwart des Mittelalters. Berlin 1988. 15) Das Mittelalter. Ein Lesebuch. München 1988. 2. Auflage 1989. 16) Der Historiker Hermann Heimpel. Göttingen 1989. 17) Deutsche Geschichte im Osten Europas. Ostpreußen und Westpreußen. Berlin 1992. 2. Auflage 1993. 18) Fürsten, Bürger, Edelleute. Erzählungen aus dem späten Mittelalter. München 1994.

WIERZCHOSŁAWSKI SZCZEPAN urodził się 26 grudnia 1946 r. w Wójcinie, byłym pow. żnińskim, w rodzinie chłopskiej. Maturę uzyskał w Liceum Pedagogicznym w Inowrocławiu w 1965 r. W latach 1965–1970 studiował historię na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Pracę magisterską na temat roli Stanisława Augusta Poniatowskiego w polskiej polityce zagranicznej w latach 1764–1795 pisał pod kierunkiem prof. dr. Jerzego Wojtowicza. Po odbyciu rocznego stażu asystenckiego w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK, w ówczesnym Zakładzie Historii Narodów ZSRR, kierowanym przez doc. dr. Bolesława Danilczuka, od 1 X 1971 r. rozpoczął pracę w toruńskim Zakładzie Historii Pomorza IH PAN w War-

szawie, gdzie pracuje do chwili obecnej. W kwietniu 1978 r. otrzymał w Instytucie Historii PAN w Warszawie tytuł doktora nauk humanistycznych w zakresie historii na podstawie dysertacji "Polski ruch narodowy w Prusach Zachodnich w latach 1860-1914", pisanej pod kierunkiem prof. dr. Kazimierza Wajdy. W 1979 r. awansował na stanowisko adiunkta. W trakcie pisania doktoratu przeprowadził m.in. trzymiesięczną kwerendę w archiwach ówczesnej NRD, w Merseburgu i Poczdamie. Po doktoracie zajął się problematyką elit polskiego ruchu narodowego w zaborze pruskim w XIX i na początku XX w., mając równocześnie na względzie zagadnienie elit na całym obszarze ziem polskich i nie tylko. W trakcie tych badań korzystał dwukrotnie ze stypendium Friedrich-Ebert-Stiftung w Bonn, w 1980 r. i w 1985 r., łącznie 9 miesięcy, penetrując niemieckie archiwa uniwersyteckie w ośrodkach, na których w XIX i na początku XX w. studiowali Polacy. Kilkakrotnie wyjeżdżał też do archiwów NRD-owskich, zarówno do Merseburga, jak i wielu archiwów uniwersyteckich. Głównym wynikiem tych badań jest monografia pt. "Elity polskiego ruchu narodowego w Poznańskim i Prusach Zachodnich w latach 1850-1914", opublikowana w 1992 r. przez Towarzystwo Naukowe w Toruniu z dotacji Instytutu Historii PAN w Warszawie. Monografia ta stała się podstawą kolokwium habilitacyjnego, które odbyło się 9 XI 1992 r. przed Radą Naukową Instytutu Historii Uniwersytetu A. Mickiewicza w Poznaniu. Tytuł doktora habilitowanego historii został zatwierdzony w lutym 1993 r. przez CKK. Z dniem 1 VIII 1993 r. Rada Naukowa Instytutu Historii PAN w Warszawie powołała go na stanowisko docenta w tym Instytucie. Specjalizuje się w historii Polski i Niemiec XIX i początków XX w., zwłaszcza problematyce egzystencji obydwu narodów na terenie ziem polskich. Aktualnie opracowuje problematykę niemieckich organizacji społecznych i politycznych w Prusach Zachodnich w latach 1850-1914. Wchodzi także w skład zespołu autorskiego opracowującego syntezę dziejów Pomorza. Pełnił też różne funkcje organizacyjne w ramach Zakładu i Instytutu Historii PAN. M.in. w 1983 r. Sekretarz Wydziału I PAN powołał go na członka bilateralnej Komisji Historyków NRD i PRL. Funkcję tę pełnił do czasu rozwiązania Komisji w 1989 r. W latach 1977-1978 przez 4 semestry prowadził zajęcia dydaktyczne w Instytucie Historii i Archiwistyki UMK.

S p i s p r a c : a) M o n o g r a f i e : 1) Polski ruch narodowy w Prusach Zachodnich w latach 1860-1914, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1980, ss. 255. 2) Elity polskiego ruchu narodowego w Poznańskim i Prusach Zachodnich w latach 1850-1914, wyd. TNT, Toruń 1992, ss. 264. 3) Nawra Kruszyńskich i Szczanieckich. Studium z dziejów szlachty i ziemiaństwa ziemi chełmińskiej, Toruń 1990 (wspólnie z J. Dygdałą). 4) Od upadku Polski do odzyskania niepodległości

1795–1920, [w:] *Dzieje Chełmna. Zarys monograficzny*, pod red. M. Biskupa, Toruń 1987, s. 197–280. b) *A r t y k u ł y*: 5) Polskie organizacje studenckie na uniwersytecie w Gryfii w II połowie XIX i początkach XX wieku, *Studia Historica Slavo-Germanica*, t. 10, 1981, s. 127–140. 6) Polacy na studiach w Monastyrze w drugiej połowie XIX i początkach XX wieku, *Zapiski Historyczne*, t. 52, 1987, z. 4, s. 191–218. 7) Polacy na studiach uniwersyteckich w Monachium w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku, *Zapiski Historyczne*, t. 48, 1983, z. 1–2, s. 165–181. 8) Z badań nad elitami polskiego ruchu narodowego w zaborze pruskim w II połowie XIX i początkach XX wieku, [w:] *Polska myśl polityczna na ziemiach pod pruskim panowaniem*, pod red. S. Kalembki, Warszawa–Poznań–Toruń 1988, s. 269–278. 9) Dwusetna rocznica odsieczy wiedeńskiej na Pomorzu Gdańskim i Ziemi Chełmińskiej w 1883 roku, *Zapiski Historyczne*, t. 48, z. 3, s. 131–141. 10) Ignacy Lyskowski 1820–1886, [w:] *Działacze Towarzystwa Naukowego w Toruniu 1875–1975*, pod red. M. Biskupa, Warszawa–Poznań–Toruń 1975, s. 45–83. 11) Administracja pruska Kujaw Zachodnich w XIX i początkach XX wieku w świetle najnowszej historiografii zachodnioniemieckiej, *Ziemia Kujawska*, t. 6, 1981, s. 189–209. 12) Akt erekcyjny gmachu Towarzystwa Naukowego w Toruniu z roku 1881, *Zapiski Historyczne*, t. 43, 1978, z. 1, s. 107–117. 13) Polski ruch narodowy na Kujawach Zachodnich w II połowie XIX wieku i początkach XX wieku w najnowszej historiografii niemieckiej, *Ziemia Kujawska*, t. 4, 1974, s. 171–182. 14) Prasa chełmińska w okresie zaboru pruskiego, *Życie i Myśl*, R. 34, 1985, z. 7/8, s. 76–87. 15) Obchody dwusetnej rocznicy odsieczy Wiednia na Pomorzu, *Zeszyty Naukowe PAX*, 1983, nr. 3, s. 83–92. 16) W odpowiedzi Józefowi Borzyszkowskiemu, *Zapiski Historyczne*, t. 48, 1983, z. 1–2, s. 225–236. 17) Nordostpolnische Forschungen über die Teilungsperiode 1871–1918 mit besonderer Berücksichtigung von Pommerellen und Ostpreussen, *Zapiski Historyczne*, t. 57, 1992, z. 1, s. 179–204. 18) Ziemiaństwo wśród elit polskiego ruchu narodowego w Prusach Zachodnich w drugiej połowie XIX i początkach XX wieku, [w:] *Szlachta i ziemiaństwo na Pomorzu w dobie nowożytnej XIX–XX wieku*, pod red. J. Dygdały, Toruń 1993, s. 113–124. 19) Franciszek Tadeusz Rakowicz (1839–1878), księgarz, redaktor i wydawca „Gazety Toruńskiej”, dyrektor Banku Włościańskiego w Poznaniu, [w:] *Zasłużeni ludzie Pomorza Nadwiślańskiego z okresu zaboru pruskiego*, Gdańsk 1979, s. 180–183. 20) Natalis Sulerzyski (1801–1878), ziemianin, aktywny działacz polskiego ruchu narodowego, [w:] *ibid.*, s. 212–217. 21) Leon Stanisław Szuman (1852–1920), chirurg, działacz społeczno–narodowy, [w:] *ibid.*, s. 223–227. 22) Teodor Donimirski (1809–1884), działacz narodowy i społeczny, [w:] *Wybitni ludzie dawnego Torunia*, pod red. M. Biskupa, Warszawa–Poznań–Toruń 1982, s. 171–175. 23) Ludwik Ślaski (1818–1898), działacz narodowy i społeczny, [w:] *ibid.*, s. 185–189. 24) Ignacy Lyskowski (1820–1886), pisarz, działacz narodowy i społeczny, [w:] *ibid.*, s. 191–196. 25) Franciszek Rakowicz (1839–1878), dzienni-

karz, działacz narodowy i społeczny, [w:] *ibid.*, s. 191–196. 26) Leon Szuman (1852–1920), lekarz, działacz narodowy i społeczny, [w:] *ibid.*, s. 245–249. 27) Wojciech Łożyński (1808–1884), filolog, nauczyciel. Dyrektor gimnazjum, radny miejski, [w:] *Dzieje Chełmna. Zarys monograficzny*, pod red. M. Biskupa, Toruń 1987, s. 433–438. 28) Emil Czarliński (1833–1913), [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1, pod red. S. Gierszewskiego. 29) Leon Czarliński (1835–1918), [w:] *ibid.* c) R e c e n z j e: 30) Akten zur preussischen Kirchenpolitik in den Bistümer Gnesen – Posen, Kulm und Ermland 1885–1914. Aus dem Politischen Archiv des Auswärtiges Amte, bearb. von E. Gatz, Mainz 1978 – *Zapiski Historyczne* (dalej ZH), t. 45, 1980, z. 3, s. 168–171. 31) P. Böhning, Die nationalpolnische Bewegung in Westpreussen 1815–1871, Marburg/Lahn 1973 – ZH, t. 41, 1976, z. 1, s. 174–177. 32) L. Borodziej, Pruska polityka oświatowa na ziemiach polskich w okresie Kulturkampf, Warszawa 1972 – *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* (dalej KM-W), 1973, nr 1–2, s. 178–181. 33) *Dzieje Brus i okolicy*, pod red. J. Borzyszkowskiego, Chojnice–Gdańsk 1984 – ZH, t. 52, 1987, z. 1, s. 193–194. 34) R. Ergetowski, Studenckie organizacje Polaków w uniwersytecie lipskim w latach 1871–1919, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981 – ZH, t. 50, 1985, z. 2, s. 127–130. 35) J. Jasiński, Andrzej Samulowski 1840–1928. O narodowe oblicze Warmii, Olsztyn 1976 – KM-W, 1977, nr 1, s. 121–124. 36) W. Molik, Polskie peregrynacje uniwersyteckie do Niemiec 1871–1914, Poznań 1989 – ZH, t. 56, 1991, z. 4, s. 167–169. 37) E. Myczka, Z dziejów walki o wiarę i polskość pod zaborem pruskim, cz. I, *Studia Gdańskie*, t. 1, Gdańsk–Oliwa 1973, s. 119–144, cz. II, *ibid.*, t. 2, Gdańsk–Oliwa 1976, s. 7–10 – ZH, t. 44, 1979, z. 4, s. 168–170. 38) Ch. Klessmann, Polnische Bergarbeiter in Ruhrgebiet 1870–1945, Göttingen 1978 – ZH, t. 46, 1981, z. 4, s. 175–178. 39) *Pomorze pod zaborem pruskim*, Gdańsk 1973 – ZH, t. 39, 1974, z. 4, s. 131–134. 40) *Stosunki polsko-niemieckie w historiografii*, cz. II. *Studia z dziejów historiografii polskiej i niemieckiej*, pod red. J. Krasuskiego, G. Labudy, A. W. Walczaka, Poznań 1984 – ZH, t. 52, 1987, z. 2, s. 133–137. 41) J. Szews, *Język polski w szkolnictwie średnim Pomorza Gdańskiego w latach 1815–1920*, Gdańsk 1975 – ZH, t. 42, 1977, z. 1, s. 152–154. 42) L. Trzeciakowski, *Kulturkampf w zaborze pruskim*, Poznań 1970 – KM-W, 1973, nr 4, s. 541–544. 43) L. Trzeciakowski, *Pod pruskim zaborem 1850–1918*, Warszawa 1973 – ZH, t. 40, 1975, z. 2, s. 145–147. 44) M. i L. Trzeciakowscy, *W dziewiętnastowiecznym Poznaniu. Życie codzienne miasta 1815–1914*, Poznań 1982 – ZH, t. 50, 1985, z. 1, s. 139–140. 45) U. A. Wagner, *Die preussische Verwaltung des Regierungsbezirks Marienwerder 1871–1920*, Koln 1982 – ZH, t. 49, 1984, z. 4, s. 177–181. 46) J. Wróblewski, *Polskie biblioteki ludowe w zaborze pruskim i na terenie Rzeszy Niemieckiej w latach 1843–1939*, Olsztyn 1975 – ZH, t. 42, 1977, z. 3, s. 168–170. 47) E. Sławińska, *Kulturotwórcza rola Towarzystwa Czytelnia Ludowych na Pomorzu Gdańskim (1880–1939)*, Bydgoszcz 1989 – ZH, t. 58, 1993,

z. 1, s. 166–168. d) S p r a w o z d a n i a: 48) Dwudziestolecie Komunikatów Mazursko-Warmińskich, ZH, t. 43, 1978, z. 2, s. 130–131. 49) Gdańska konferencja poświęcona historii Pomorza międzywojennego, ZH, t. 40, 1975, z. 1, s. 177–179. 50) Konferencja na temat stereotypów narodowościowych Niemca i Polaka w XIX wieku w Trzebiezowicach, ZH, t. 42, 1977, z. 1, s. 179–181. 51) Konferencja w sprawie dziejów XIX-wiecznego Pomorza w Gdańsku, ZH, t. 38, 1973, z. 3, s. 186–188. 52) Olsztyńska konferencja poświęcona dziejom prasy polskiej na Warmii i Mazurach w XIX i I połowie XX wieku, ZH, t. 43, 1978, z. 2, s. 131–132. 53) Sprawozdanie z działalności Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Toruniu za rok 1977, ZH, t. 43, 1978, z. 4, s. 179–183. 54) 30 Sesja Komisji Historyków NRD i PRL w Toruniu, ZH, t. 49, 1984, z. 3, s. 173–174. 55) Toruńska konferencja poświęcona dziejom polskiej myśli politycznej w zaborze pruskim w dniach 8–9 XI 1985, Sobótka, R. 41, 1986, nr 3, s. 477–478. 56) Historiografia Pomorza Gdańskiego i Prus Wschodnich w latach 1920–1939 (1944). Sprawozdanie z sesji, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1992, z. 3–4, s. 387–389.

W y d z i a ł III

PAWLIKOWSKI TADEUSZ urodził się 18 września 1947 r. w Inowrocławiu. W tym mieście ukończył też szkołę podstawową i liceum ogólnokształcące. W 1969 r. rozpoczął studia na kierunku biologicznym UMK w Toruniu. Pod kierunkiem prof.dr Melityny Gromadskiej napisał pracę magisterską pt. "Dynamika pszczołowych (*Apoidea*) na uprawach rzepaku ozimego (*Brassica napus* L.) i koniczyny czerwonej (*Trifolium pratense* L.) w Koniczynie koło Torunia w roku 1973". W marcu 1974 r., jeszcze przed zakończeniem studiów, podjął pracę w Zakładzie Ekologii Zwierząt Instytutu Biologii UMK na stanowisku stażysty-asystenta, a następnie asystenta. Po złożeniu wymaganych egzaminów i obronie pracy doktorskiej napisanej pod kierunkiem kierownika Zakładu prof. dr M. Gromadskiej, pt. "Zgrupowania dzikich pszczołowych (*Hymenoptera, Apoidea*) na kserotermicznych siedliskach wydmowych Kotliny Toruńskiej" (opublikowanej później przez TNT), w 1981 r. uzyskał stopień doktora nauk przyrodniczych w dziedzinie zoologii i awansował na stanowisko adiunkta. Na podstawie rozprawy habilitacyjnej pt. "Struktura zespołów pszczołowych (*Hymenoptera, Apoidea*) na obszarach leśnych Kotliny Toruńskiej" oraz odbytego kolokwium i wykładu habilitacyjnego, 27 XI 1992 r. uzyskał stopień naukowy doktora habilitowanego nauk biologicznych w zakresie biologii i ekologii zwierząt. Dotychczas opublikował około 50 prac naukowych, kilka prac popularnonaukowych, ekspertyz i recenzji. Jest opiekunem kilkunastu prac magisterskich. Wygłaszał referaty i

przedstawiał wyniki swoich badań na międzynarodowych sympozjach i krajowych konferencjach. Jest członkiem wielu przyrodniczych i zoologicznych towarzystw naukowych, w tym także członkiem korespondentem International Society of Hymenopterists.

S p i s p r a c: a) P r a c e m o n o g r a f i c z n e: 1) Zgrupowania dzikich pszczołowatych (*Hymenoptera, Apoidea*) na kserotermicznych siedliskach wydmyw Kotliny Toruńskiej, Stud. Soc. Scient. Tor., Sec. E, 10(4), Toruń 1985, s. 1–82. 2) Struktura zespołów pszczołowatych (*Hymenoptera, Apoidea*) na obszarach leśnych Kotliny Toruńskiej, Rozprawy UMK, Toruń 1992, ss. 115. b) R o z p r a w y i a r t y k u ł y: 3) Związki pokarmowe pszczołowatych (*Hymenoptera, Apoidea*) występujących na uprawach rzepaku ozimego – *Brassica napus* L. z innymi roślinami zielnymi w okolicy Torunia, Pol. Pismo Ent., 48, Warszawa–Wrocław 1978, s. 267–277. 4) Zagęszczenie mrowisk na obszarach kserotermicznych siedlisk wydmyw w Kotlinie Toruńskiej (współautorstwo W. Sobieszczyk). AUNC, Biol. 23, 49, Toruń 1980, s. 15–23. 5) Konstrukcja podziemnych gniazd *Formica cinerea cinerea* Mayr (*Hymenoptera, Formicidae*) w wybranych murawowych siedliskach (współautorstwo G. Pawłowicz) AUNC, Biol. 26, 58, Toruń 1984, s. 37–46. 6) Struktura zgrupowań antofilnych żądłówek (*Hymenoptera, Aculeata*) na obszarach monokultur sosnowych w Borach Tucholskich (współautorstwo T. Barczak), AUNC, Biol. 30, 64, Toruń 1986, s. 3–17. 7) Wzory rysunku nadustka i pierwszego tergitu odwłoka u robotnic osy *Vespa germanica* (F.) z obszaru północnej Polski. Przegl. Zool., 30, Warszawa 1986, s. 229–233. 8) Fauna naroślinna i naziemna w uprawie lucerny (współautorstwo M. Gromadska, A. Czarnecki, Z. Kossakowska), AUNC, Biol. 35, 72, Toruń 1987, s. 133–151. 9) Wpływ systemu gospodarowania na dzikie pszczołowate (*Hymenoptera, Apoidea*) w krajobrazie rolniczym, AUNC, Biol. 35, 72, Toruń 1987, s. 153–167. 10) Struktura zgrupowań dzikich pszczołowatych (*Hymenoptera, Apoidea*) z obszarów rolnych o różnych typach parcelacji powierzchni uprawnej, AUNC, Biol. 33, 70, Toruń 1989, s. 31–46. 11) Struktura zgrupowań dzikich pszczołowatych (*Hymenoptera, Apoidea*) z siedlisk ekotonowych ”pole–bór sosnowy”, AUNC, Biol. 33, 70, Toruń 1989, s. 101–109. 12) Obserwacje nad strukturą zgrupowań trzmieli (*Apoidea, Bombus* Latr.) z obszarów miejsko–leśnych Kotliny Toruńskiej (współautorstwo J. Pokorniecka), AUNC, Biol. 37, 75, Toruń 1990, s. 3–22. 13) Rozpoznanie zasobów naturalnych i możliwości zwiększenia liczebności dziko żyjących pszczół w krajobrazie rolniczym (współautorstwo F. Wójtowski, Z. Wilkaniec, J. Banaszak, T. Cierznia, M. Biliński), Wyd. SGGW–AR, CPBP 04. 10, 26, Warszawa 1990, s. 155–171. 14) Funkcje zespołów pszczołowatych w różnowiekowych monokulturach sosnowych Kotliny Toruńskiej, Wyd. SGGW–AR, CPBP 04.10, 42, Warszawa 1990, s. 184–191. 15) Wasp communities (*Hymenoptera, Vespidae*) in the agricultural landscape of Chelmno Land (N Poland), Pol. Pismo Ent., 60, Warszawa–Wrocław

1990, s. 115–128. 16) Struktura zespołów trzmieli (*Hymenoptera, Apoidea, Bombus* Latr.) w środowiskach antropogenicznych różnych typów, Wiad. Entomol., 10(2), Poznań 1991, s. 105–112. 17) A revised checklist of Polish *Colletidae* and *Halictidae*, Melissa, 5, Washington 1992, s. 3–5. 18) Fenologia trzmieli (*Apoidea, Bombus* Latr.) w Kotlinie Toruńskiej, AUNC, Biol. 39, 78, Toruń 1992, s. 63–75. 19) Aktywność trzmieli (*Apoidea, Bombus* Latr.) w odwiedzaniu kwiatów w zależności od zagęszczenia kwiatów na obszarze wiejskiego parku, AUNC, Biol. 41, 80, Toruń 1992, s. 123–138. 20) Bees (*Apoidea*) of dune habitats, In: Natural resources of wild bees in Poland, Pedagogical Univ. Bydgoszcz 1992, s. 41–47. 21) Materiały do studiów nad strukturą zespołów żądłówek (*Hymenoptera, Aculeata*) Polski. 1. Trzmielie (*Apoidea, Bombus* Latr.) wschodnich Karkonoszy, Wiad. Entomol., 11(4), Poznań 1992, s. 207–212. 22) The indicatory character of the wild bee communities (*Hymenoptera, Apoidea*) from pine monocultures at different stages of development, In: Some ecological processes of the biological systems in North Poland, Bohr R. & others (ed.), N. Copernicus Univ. Press Toruń 1992, s. 417–425. 23) Zadrzewienia śródpolne jako korytarze ekologiczne rozprzestrzeniania się trzmieli (*Apoidea, Bombus* Latr.) w krajobrazie rolniczym, AUNC, Biol. 43, 84, Toruń 1993, s. 17–29. 24) Materiały do studiów nad strukturą zespołów żądłówek (*Hymenoptera, Aculeata*) Polski. 2. Osy społeczne (*Vespiniae*) wschodnich Karkonoszy, Wiad. Entomol., 12(1), Poznań 1993, s. 41–44. 25) Wierność robotnic trzmieli (*Apoidea, Bombus* Latr.) wobec kwiatów na obszarach leśnych w Kotlinie Toruńskiej, AUNC, Biol. 45, 86, Toruń 1993, s. 3–15. 26) Wild bees (*Hymenoptera: Apoidea*) in alternative habitats in the agricultural landscape of Northern Poland, AUNC, Biol. 45, 86, Toruń 1993, s. 16–30. 27) Obserwacje nad aktywnością odwiedzania kwiatów przez pszczołę miodną (*Apis mellifera* L.) w krajobrazie kulturowym Wysoczyzny Świeckiej (współautorstwo B. Wnuk), AUNC, Biol. 45, 86, Toruń 1993, s. 31–43. 28) Dzikie pszczołowate (*Hymenoptera: Apoidea*) województwa zamojskiego (współautorstwo J. Fijał, A. Kosior), AUNC, Biol. 47, 90, Toruń 1993, s. 51–66. Notatki naukowe: 29) Czytelnicy piszą (uwagi o ochronie przyrody w Pienińskim Parku Narodowym), Przyroda Polska, (2), Warszawa 1972, s. 18. 30) Nowe gatunki muchówek (*Diptera*), błonkówek (*Hymenoptera*) i motyli (*Lepidoptera*) dla Pienin (współautorstwo R. Szadziewski, J. Buszko), Przegl. Zool., 17, Warszawa 1973, s. 192–195. 31) Uwagi o konstrukcji podziemnych gniazd osy, Wszechświat, (3), Warszawa 1980, s. 73–74. 32) Atrakcyjność mniszka pospolitego dla pszczół w okresie kwitnienia rzepaku ozimego, Pszczelarstwo, (4), Warszawa 1980, s. 14–15. 33) Some remarks on the construction of the underground nests of *Vespula* wasps from Toruń Valley, Sphecos 3, Washington 1980, s. 7. 34) Zgrupowania dzikich pszczołowatych (*Hymenoptera, Apoidea*) z obszarów rolnych o różnych typach rozdrobnienia powierzchni uprawnej, Streszczenie ref. XX Nauk. Konf. Pszczel., Puławy 1983, s. 15. 35) Func-

tion of the wild bee communities (*Apoidea*) in relation to plant communities in the reserve "Las Piwnicki" and its protection zone, Summary in: Program 3-th Europ. Ecol. Symp., Lund 1983, s. 57. 36) Nieznany przypadek zimowania trzmiela *Bombus terrestris* (L.), Przegl. Zool., 28, Warszawa 1984, s. 233-235. 37) Struktura zgrupowań dzikich pszczołowatych (*Hymenoptera, Apoidea*) na tle zmienności przestrzenno-czasowej obszarów uprawowych, Streszczenie ref. XXII Nauk. Konf. Pszczel., Puławy 1985, s. 15-16. 38) Preferencja siedliskowa osowatych (*Vespoidea*) w krajobrazie rolniczym. Streszczenie ref. XIV Zjazdu Pol. Tow. Zool., Szczecin 1987, s. 176. 39) Oliver E. Prys-Jones and Sarah A. Corbet: Bumblebees. Seria "Naturalists' Handbooks" No 6. Cambridge University Press, Cambridge-London-New York-New Rochelle-Melbourne-Sydney 1987, ISBN 0-521-27781-7, Przegl. Zool., 33, Warszawa 1989, s. 474. 40) Alternative habitats of wild bees in agriculture landscape of Central Europe, Summary in: Program Int. Symp. Agroecology and Conservation Issues in Temperate and Tropical Regions, Padova 1990, s. 144. 41) Przyrodnicze obozy studentów Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu w 1989 r. (współautorstwo K. Wolk), Wszechświat, 92(5), Warszawa 1991, s. 113-114. 42) Miesierki i trzmiele, dzikie pszczołowate zapylające rośliny uprawne - metody hodowli, Instr. ODR Przysiek 1991, ss. 8. 43) Jak bezpiecznie badać pszczoły? 35 lat poznawczej przygody młodych biologów, WOM, Toruń 1992, s. 9-13. 44) Monitoring bioróżnorodności pszczołowatych (*Hymenoptera, Apoidea*) w krajobrazie Ziemi Chełmińskiej, Streszczenie ref. III Seminarium "Zintegrowany Monitoring Środowiska Przyrodniczego" Szczecinek-Storkowo, Poznań 1992, s. 31. 45) Kształtowanie siedlisk pszczołowatych owadów zapylających w krajobrazie rolniczym, ODR Przysiek 1992, ss. 12 pp. 46) Banaszak J., 1993: Ekologia pszczół, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Poznań, Wiad. Entomol., 11(4), Poznań 1992, s. 227-228. 47) Dynamika zespołów pszczołowatych (*Hymenoptera: Apoidea*) jako wyznacznik antropopresji na obszarach leśnych, Streszczenie ref. IV Seminarium "Zintegrowany Monitoring Środowiska Przyrodniczego - Funkcjonowanie i Monitoring Geoekosystemów" Szczecinek-Storkowo, Poznań 1993, s. 45-46. 48) Natupol - naural pollination, Instruction Koppert B. V., the Netherlands, ss. 13 (tłumaczenie).

GUSTAW WAWRZYŃSKI
(1902–1993)

Gustaw Wawrzyński urodził się 14 kwietnia 1902 r. w Sierpcu. Gimnazjum ośmioklasowe ukończył w Płocku. Studia z zakresu geografii i historii odbył na Uniwersytecie Warszawskim; ukończył je w 1925 r. Jako dyplomowany profesor szkół średnich pracował głównie w Państwowym Gimnazjum i Liceum im. ks. Józefa Poniatowskiego w Warszawie aż do wybuchu drugiej wojny światowej, podczas której brał udział w tajnym nauczaniu. Na przełomie 1939/1940 r. przez kilka miesięcy był więziony na Pawiaku. Od 1945 r. przebywał w Toruniu, gdzie nauczał w Gimnazjum im. M. Kopernika oraz w V Szkole Ogólnokształcącej stopnia podstawowego i licealnego na Stawkach, a także w Gimnazjum dla Pracujących im. S. Żeromskiego w Toruniu. Od 1954 r. kierował wydziałem geografii na Studium Nauczycielskim w Toruniu; mimo przejścia na emeryturę w 1967 r., wykładał jeszcze przez kilka lat geografę regionalną świata. Wyróżniał się głęboką wiedzą i znajomością metod dydaktycznych oraz oddaniem w pracy z młodzieżą. Był jednym z współzałożycieli Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Oddział w Toruniu. Należał też do kilku organizacji społecznych, miał odznaczenia państwowe oraz Medal Komisji Edukacji Narodowej. Jako emeryt wspierał różne osoby i instytucje, wśród nich także nasze Towarzystwo, stając się jego darczyńcą w trudnej sytuacji finansowej ostatnich lat. Czynił to bez rozgłosu i dyskretnie. Zarząd w poczuciu wdzięczności ofiarował Mu medal stulecia TNT.

Zmarł w Toruniu 2 listopada 1993 r. W Jego pogrzebie wzięła też udział delegacja naszego Towarzystwa z wieńcem, jako wyraz wdzięczności dla Zmarłego.

OSOBY NAGRODZONE W KONKURSACH FUNDACJI
IM. KONRADA I MARTY GÓRSKICH

Konkurs 1990

I nagroda – dr Maria Kalinowska z UMK za pracę pt. "Mowa i milczenie. Romantyczne antynomie samotności".

Dwie nagrody II – dr Dorota Gostyńska z IBL PAN w Warszawie za pracę pt. "Koncept jako zasada barokowej twórczości poetyckiej" i dr Roman Mazurkiewicz z WSP w Krakowie za pracę pt. "Paradygmat Deesis a tradycja świętojańska w kulturze staropolskiej".

Konkurs 1991

Jury przyznało dwie równorzędne pierwsze nagrody: dr Katarzyna Meller z Uniwersytetu A. Mickiewicza w Poznaniu za pracę pt. "Jakuba Lubelczyka Psalterz Dawida z roku 1558. Studium filologiczne" oraz dr Marek Bieńczyk z IBL PAN za pracę pt. "Czarny człowiek. Krasicki wobec śmierci".

Konkurs 1992

I nagroda: dr Anna Lebkowska z Uniwersytetu Jagiellońskiego za pracę pt. "Fikcja jako możliwość. Z przemian prozy XX wieku". Drugiej nagrody Jury nie przyznało.

Konkurs 1993

Jury przyznało dwie równorzędne drugie nagrody. Otrzymali je: dr Jacek Wachowski z Uniwersytetu A. Mickiewicza za pracę pt. "Mit antyczny w polskiej dramaturgii współczesnej" oraz dr Przemysław Czapliński również z UAM za pracę pt. "Poetyka manifestu literackiego w dwudziestoleciu międzywojennym".

WYDAWNICTWA TOWARZYSTWA NAUKOWEGO W TORUNIU
ZA ROK 1994

ZAPISKI HISTORYCZNE

Tom 59, z. 1, Toruń 1994, ss. 177.

Tom 59, z. 2-3, Toruń 1994, ss. 220.

Tom 59, z. 4, Toruń 1994, ss. 184.

FONTES

T. 78

- ✓ Księga czynszów fary chełmińskiej (1435-1496), wyd. Z. H. Nowak i J. Tandecki, Toruń 1994, ss. 79.

ROCZNIKI

R. 86, z. 1

- ✓ WRONISZEWSKI JAN: Ród Rawiczów. Współrodowcy Warszowiców i Grotowiców, Toruń 1994, ss. 203 + mapa.

R. 86, z. 2

- ✓ MIKULSKI KRZYSZTOF: Osadnictwo wiejskie województwa pomorskiego od połowy XVI do końca XVII wieku, Toruń 1994, ss. 214 + mapy.

PRACE WYDZIAŁU FILOLOGICZNO-FILOZOFICZNEGO

T. 34, z. 3

- ✓ HALKIEWICZ-SOJAK GRAŻYNA: Byron w twórczości Norwida, Toruń 1994, ss. 136 + il.

PRACE POPULARNONAUKOWE

Nr 62

- ✓ CEYNOWA-GIELDON MIROSLAWA, NIENARTOWICZ ANDRZEJ:
Roślinność fortyfikacji dawnej twierdzy Toruń. Przewodnik, To-
ruń 1994, ss. 97.

MATERIALY Z KONFERENCJI

- ✓ Z przeszłości diecezji chełmińskiej (1243-1992), pod red. M. Biskupa,
Toruń 1994, ss. 145 + 5 map + il.

WYDAWNICTWA OGÓLNE

- ✓ SZYSZKOWSKI WACŁAW: Wenecja. Dzieje Republiki (726-1797),
Toruń 1994, ss. 311 + il.
- ✓ Historia Torunia, t. 2, cz. 2 (W czasach renesansu, reformacji i wczesnego
baroku), pod red. M. Biskupa, Toruń 1994, ss. 319 + mapa + il.

SPRAWOZDANIA TNT

- ✓ Nr 47 (za okres 1 I 1993-31 XII 1993), Toruń 1994, ss. 73.

WYDZIAŁ HISTORII I ETNOLOGII
UNIWERSYTET W TORUNIU
ul. 23-go Stycznia 4
80-106 Toruń

CEYNOWA-GIEDON MIROSLAWA, MIENARTOWICZ ANDRZEJ
Koslinność fortyfikacji dawnej twierdzy Toruń. Przewodnik. To-
róż 1994, ss. 97.

777, ss. 4991 hurt, 1, 2, 95 mod.
922, ss. 4991 hurt, 3-2, 85 mod.
981, ss. 4991 hurt, 4, 2, 95 mod.

MATERIAŁY Z KONFERENCJI

z przebiegiem diecezji chełmińskiej (1243-1992), pod red. M. Białupa,
Toruń 1994, ss. 145 + 5 mapy.

77

WYDZIAŁ HISTORII I ETNOLOGII
UNIWERSYTET W TORUNIU
ul. 23-go Stycznia 4
80-106 Toruń

ŚWYŃKOWSKI WACŁAW: Wenecja. Dzieje Republiki (1281-1797),
Toruń 1994, ss. 311 + il.

MINIATURY

Historia Torunia, t. 2, cz. 2 (W czasach renesansu, reformacji i wczesnego
baroku), pod red. M. Białupa, Toruń 1994, ss. 319 + mapa + il.

Współczesny Toruń. Wzrost i rozwój. Wzrost i rozwój Torunia
i województwa kujawsko-pomorskiego, pod red. M. Białupa, Toruń 1994,
ss. 203 + mapa.

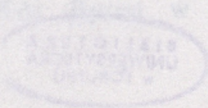
SPRAWOZDANIA

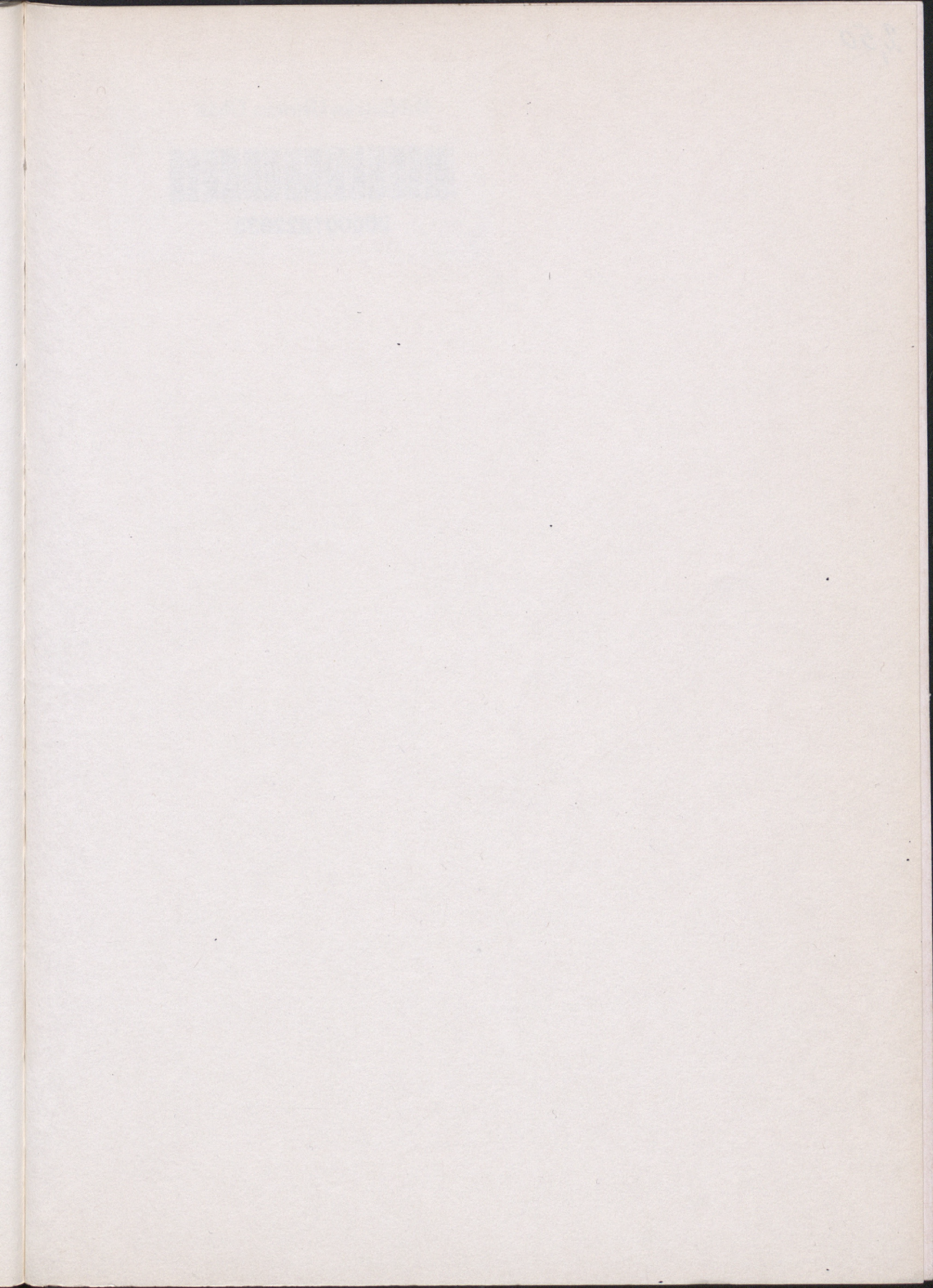
Nr 47 (za okres 1 I 1993-31 XII 1993), Toruń 1994, ss. 73.

MIEJSCA KRZYŻOWANIA W TORUNIU
toruńskie krzyżowania w Toruniu, pod red. M. Białupa, Toruń 1994,
ss. 214 + mapa.

PRACE WYDZIAŁU HISTORII I ETNOLOGII

HALKIEWICZ-SOJAŁA KAZIMIERZ: Wzrost i rozwój Torunia w
Toruń 1994, ss. 136 + il.

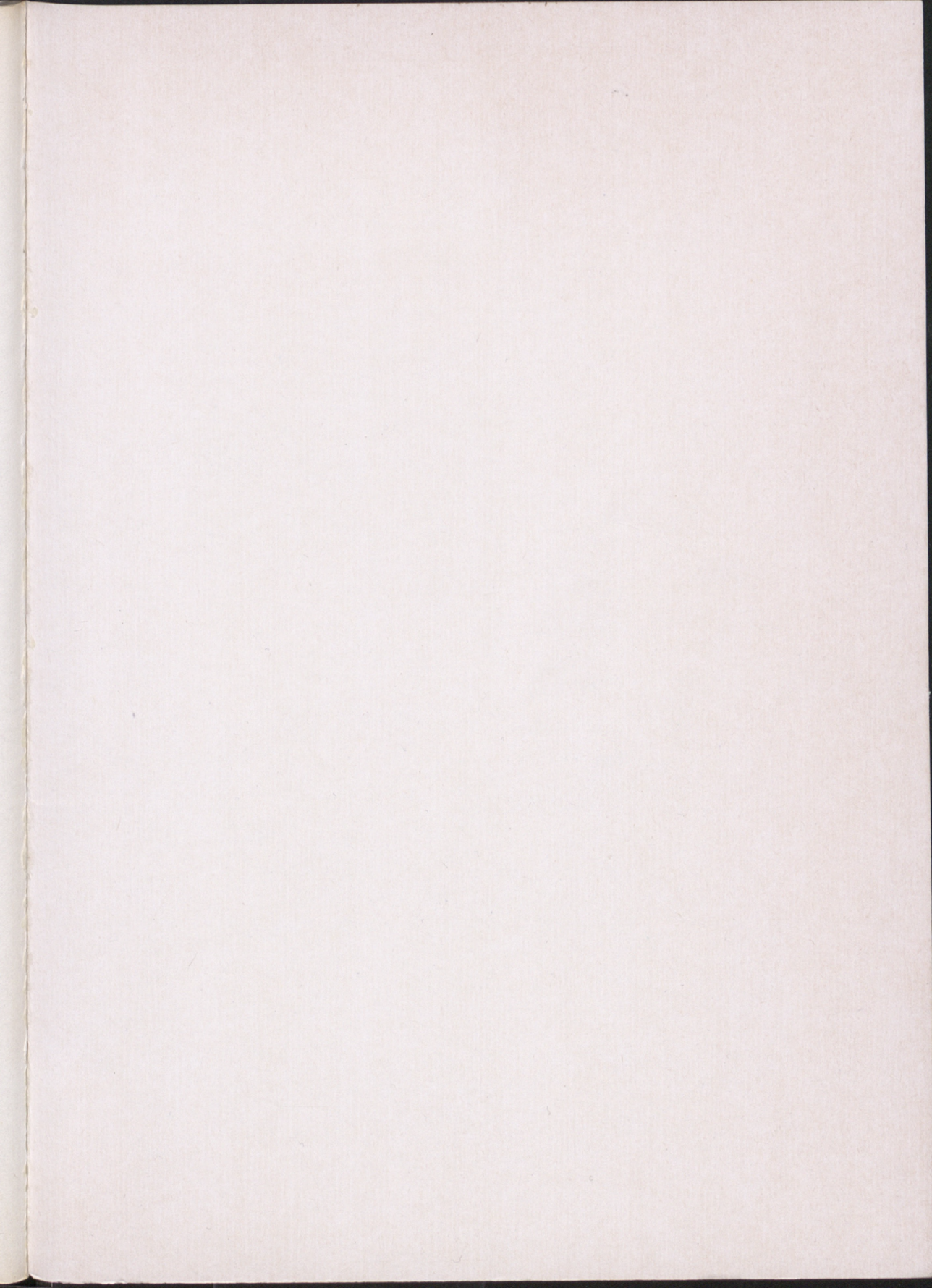

2,50

Biblioteka Główna UMK

300001622638

250

10